

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Verzwegen onderneming : ondernemers, overhead en het einde van het bouwkartel (2001-2005)

Vulperhorst, L.

Citation

Vulperhorst, L. (2005, October 17). *Verzwegen onderneming : ondernemers, overhead en het einde van het bouwkartel (2001-2005)*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3631>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3631>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Bijlagenboek
Verzwegen onderneming

Bijlagenboek

Verzwegen onderneming

Ondernemers, overheid en het einde
van het bouwkartel (2001-2005)

Lenny Vulperhorst

Van Gennep Amsterdam

Inhoud

Bijlage 1
Chronologie enquête
november 2001 tot en met juni 2004 7

Bijlage 2
Summary 83

Bijlage 3
Curriculum vitae 86

Bijlage 1
Chronologie enquête
november 2001 tot en met juni 2004

Vóór november 2001

Schiphol tunnel

HBG en Strukton komen in opspraak omdat zij een veel hogere winst hebben gerealiseerd dan in bouwteamverband was afgesproken. Zij hebben facturen vervalst tot een bedrag van minstens 1 miljoen euro. Bovendien is er een veel hogere winst gerealiseerd dan was afgesproken in bouwteamverband: 95 miljoen in plaats van 37 miljoen euro in tien jaar. Er wordt een koppeling gelegd tussen tekorten op het project en de hogere winst. Het OM onderzoekt de zaak.

Klokkenluider A. Bos

Bij ingewijden in de bouw is bekend dat een voormalig werknemer van Koop Tjuchem publicitaire aandacht zoekt om kartelafspraken in de bouw ter discussie te stellen. Het gaat om de voormalig technisch directeur A. Bos.

November 2001

Zembla-uitzending op 9 november 2001

Bos maakt in het televisieprogramma *Zembla* 'Sjoemelen met miljoenen' op 9 november 2001 de schaduwboekhouding van Koop Tjuchem openbaar. Hij gaat ook in op de moeite die het gekost heeft dit onderwerp op de politieke en justitiële agenda te krijgen. Bos stelt dat bouwondernemingen samenspannen, elkaar rekenvergoedingen uitbetalen, de prijs opdrijven en op grote schaal ambtenaren omkopen.

Reactie Brinkman en bouwondernemers

De voorzitter van de werkgeversorganisatie, Algemeen Verbond Bouwbedrijf, AVBB, E. Brinkman en topondernemers als J. Janssen, voorzitter van

de raad van bestuur van Heijmans, spreken de beschuldigingen tegen. Brinkman spreekt over ‘spookverhalen’.

Schikking Schipholtunnel

Het OM komt tot een schikking met de bouwondernemingen HBG en Strukton die in strijd met de afspraken een veel hogere winst hebben gerealiseerd. De schikking wordt aan de Tweede Kamer gemeld op 13 november 2001.

Over de rol van minister T. Netelenbos (Verkeer en Waterstaat) meldt *De Telegraaf* later: ‘De bewindsvrouw heeft volgens Kamerleden achter de schermen grote druk uitgeoefend op Justitie om de bouwers van de Schipholtunnel hun strafvervolgning te laten ontlopen.’ (*De Telegraaf*, 21.3.2002, Bouwput)

Toenmalig Tweede Kamerlid R. van Gijzel zegt hierover in de zomer van 2004: ‘Toen het Openbaar Ministerie in de zaak over de aanleg van de Schipholtunnel tot een schikking kwam, ben ik heel boos geworden. De waarheid moest boven tafel komen. Het ging immers om geld van de belastingbetaler. Belangrijk materiaal zou in de la van het OM verdwijnen. De toenmalige ministers Korthals (Justitie) en Netelenbos (Verkeer en Waterstaat) hadden in de aanloop naar wat de bouwfraudeaffaire is gaan heten, ernstige steken laten vallen. Ik had ze anderhalf jaar daarvoor al geïnformeerd, maar daar is vervolgens heel weinig mee gebeurd. Melkert wilde, met de verkiezingen in zicht, geen gedonder met het kabinet. De coalitiebelangen gingen boven de belangen van de burger. Terwijl de bouwfraude, in mijn ogen, ver boven de partijpolitieke belangen uitsteeg. Dat leidde tot een conflict met Melkert en uiteindelijk tot mijn vertrek.’ (*Forum*, 17.6.2004, Rob van Gijzel. Iedereen schoon schip)

Politieke opstand

De Tweede Kamer accepteert de schikking rondom de affaire van de Schipholtunnel niet. Daar komt de schaduwboekhouding van Koop Tjuchem nog eens overheen. Op 14 november 2001 volgt een interpellatie over bouwfraude en corruptie van ambtenaren door de Kamerleden G. Leers (CDA) en R. van Gijzel (PvdA). Dat leidt tot een pleidooi voor een parlementair onderzoek. In een vervolgdebat op 28 november 2001 spreekt de Kamer zich uit voor zo’n onderzoek.

December 2001

Kabinetsstandpunt

Het kabinet gaat – uitgenodigd door de Kamer – uitgebreid in op ‘berichten over meerdere vormen van bouwfraude. Het zou daarbij gaan om:

- het maken van zogenaamde horizontale afspraken tussen aannemers over een opslag op de prijs ten behoeve van de onderlinge verrekening van rekenkosten;
- onderlinge afspraken over de hoogte van de laagste inschrijving en over wie tegen het laagste bedrag inschrijft en dus het werk krijgt;
- fraude tijdens de uitvoering en om omkoping van ambtelijke medewerkers en bestuurders.’ (*Tweede Kamer*, 2001-2002, 28093, nr.18, p.2)

Het kabinet kondigt een groot aantal onderzoeken aan en andere acties, zoals het introduceren van een zwarte lijst van bedrijven die zich schuldig maken aan fraude. Ook het NMA wordt verzocht een groot aantal acties te ondernemen, waaronder onderzoek naar de schaduwboekhouding van Bos.

Tijdelijke commissie

De Tweede Kamer stelt op 6 december 2001 een ‘Tijdelijke commissie onderzoek bouwfraude’ in onder leiding van Groen Links-politica Marijke Vos om onderzoek van de Tweede Kamer voor te bereiden. De VVD is daar tegen.

AVBB/Brinkman

Brinkman spreekt in *Trouw* tegen dat er iets mis zou zijn met de bouw, maar introduceert wel een gedragscode: ‘Wij zijn stevig met onszelf in gesprek. Daaruit komt voort dat de regels verder moeten worden aangescherpt.’ En wat later zegt hij: ‘Waar gehakt wordt, vallen spaanders. Maar de bouw is geen maffiabende.’

OM

Dertig rechercheurs van de Dienst Recherche Onderzoeken van het KLPD en interregionale fraudeteams doen actief onderzoek naar aanleiding van de schaduwboekhouding van Koop Tjuchem.

NMA

Er wordt door de NMA samen met het OM een speciaal team kartelafspraken (‘Taakgroep Bouw’) in het leven geroepen, als gevolg van de onthullingen van Bos. De NMA verhoort Bos en opent een kliklijn.

Januari 2002

NMA

Medio januari 2002 maakt de NMA bekend een onderzoek te starten naar fraude in de Nederlandse bouwsector. Het onderzoek zal naar verwachting twee jaar duren en zal worden uitgevoerd door een projectteam van dertig tot veertig medewerkers. Vragen zijn: 'In hoeverre is er concurrentie?' En: 'Wordt er gewerkt met schaduwboekhoudingen?'

Tijdelijke commissie-Vos

De commissie rapporteert in januari 2002. De commissie komt tot de conclusie dat reële vermoedens bestaan voor het aanwezig zijn van onregelmatigheden in de bouwsector en pleit voor onderzoek naar diverse onregelmatigheden: 'In de eerste plaats zijn de fraude- en corruptiebepalingen genoemd. Ten tweede de ongeoorloofde kartelvorming, de prijsafspraken en de overige ongeoorloofde praktijken rond de aanbesteding en bij de uitvoering. Tenslotte zijn de fiscaalrechtelijke onregelmatigheden genoemd.'

De commissie heeft aanwijzingen voor de volgende onregelmatigheden:

- vooroverleg tussen aannemers;
- onvoldoende marktwerking;
- afspraken over rekenvergoedingen;
- afspraken over de verdeling van via prijsopdrijving verkregen winsten;
- prijsafspraken;
- kartelvorming;
- ongeoorloofde afspraken in de grondstoffenmarkt.

De commissie stelt een parlementaire enquête voor: 'In het licht van haar bevindingen over onregelmatigheden in de bouw acht de commissie het noodzakelijk om het middel van de parlementaire enquête te gebruiken. Allereerst zijn er gerede aanwijzingen dat partijen in de bouwwereld heimelijk bijeenkomen en afspraken met elkaar maken. Via de dwangmiddelen die het enquêterecht biedt kan relevante informatie boven tafel komen die anders niet wordt verkregen of versluierd blijft. De commissie verwacht dat in veel gevallen schriftelijk bewijsmateriaal is vernietigd of om andere redenen niet beschikbaar zal komen. In deze gevallen is een in het openbaar onder ede afgelegde verklaring wellicht de enige mogelijk-

heid om informatie te vergaren. Tenslotte biedt een parlementaire enquête bescherming aan hen die getuigen.' (*Tweede Kamer*, 2001-2002, 2 093, nrs.22-23, p.33-34)

Toelichting commissievoorzitter Vos

M. Vos licht het rapport toe: 'Het is duidelijk dat op dit moment nauwelijks iemand informatie wil verstrekken. Blijkbaar hebben ze er allemaal belang bij niet uit de school te klappen. Door de enquêtecommissie zullen mensen verplicht worden inzage in stukken te geven. Er zijn mensen in de bouwwereld die in alle eerlijkheid zeggen "het is toch heel redelijk zo'n rekenvergoeding," terwijl dat al tien jaar verboden is.' (*de Volkskrant*, 25.1.2002, Niemand kon nu uit de school klappen) 'Het zal niet eenvoudig zijn, maar door de dwangmiddelen waarover de Kamer beschikt en het openbaar en onder ede horen van personen kan het ongeoorloofde gedrag boven water worden gekregen.' (*De Telegraaf*, 25.1.2002, Bouw: verhoren na verkiezing) 'De informele gesprekken maken duidelijk dat de bouwsector het onbillijk vindt dat de rekenvergoeding is afgeschaft. Bouwers hebben nog steeds regelmatig vooroverleg en maken afspraken. Het gaat dan om ophogen van de inschrijfprijs, bewuste prijsopdrijving en verdeling van extra winst. Het liefst hebben ze daarbij de beschikking over voorinformatie van de zijde van de opdrachtgever, al dan niet legitiem verkregen.' (*Cobouw*, 25.1.2002, Enquêtecommissie moet structuur bouw blootleggen)

Persreacties tijdelijke commissie-Vos

'De instelling van een parlementaire enquête was onvermijdelijk. Dat geldt te meer omdat er inmiddels nog meer aanwijzingen zijn dat bouwbedrijven in strijd met de wet, onderling prijsafspraken hebben gemaakt, waardoor opdrachtgevers duurder uit zijn. Dat kan natuurlijk in het geheel niet.' (*De Telegraaf*, 25.1.2002, Uitkijken)

'In bouw is genoeg mis: enquête.' (*Het Parool*, 24.1.2002, Commentaar)

'Corruptie is wijdverbreid.' (*Haagsche Courant*, 24.1.2002, Commentaar)

'Niet alleen klanten, overheid en belastingbetalers hebben er belang bij dat de waarheid boven water komt, maar ook de bonafide aannemers.' (*Rotterdams Dagblad*, 25.1.2002, Bouwfraude)

Statements politici

G. Leers (CDA): ‘Tien bouwbedrijven domineren de markt en dat weten ze van zichzelf.’ Door de technologische ontwikkelingen en bezuinigingen bij het rijk en door de schaalvergroting, zijn de verhoudingen scheefgegroeid. De zweem van fraude en zakkenvullerij heeft de sector verder in diskrediet gebracht. ‘Het is blijkbaar normaal je zakken te vullen als de winst zes keer hoger uitpakt.’ (*Cobouw*, 24.1.2002, Innovatief aanbesteden ten dode opgeschreven)

A. Duivesteyn (PvdA): ‘Als klopt wat in de boekhouding van Bos staat, dan is er sprake van een geheim genootschap.’ De enquête ‘kan de sleutel zijn tot het blootleggen van hoe dat werkt.’ (*Het Parool*, 25.1.2002, Adri Duivesteyn kent de trucs van de bouwwereld)

AVBB/Brinkman

Brinkman stuurt op 16.1.2002 een brief aan minister J. Remkes (coördinerend bewindsman bouw). Daarin biedt het AVBB een gedragscode aan en bepleit rekenvergoedingen: ‘Een rekenvergoeding is voor een correcte en rechtvaardige gang van zaken rond openbare aanbestedingen essentieel.’ (*AVBB-brief aan minister J. Remkes*, 16.1.2002)

Op de Tijdelijke Commissie-Vos reageert het AVBB als volgt: ‘Uit het vooronderzoek kan worden opgemaakt dat de gang van zaken bij openbare aanbestedingen in de praktijk tot onduidelijkheden leidt. Het is van belang die onduidelijkheid weg te nemen en te onderzoeken op welke wijze eventueel niet-toelaatbaar gedrag maximaal kan worden teruggedrongen.’ (*ANP, persbericht AVBB*, 24.1.2002)

Brinkman: ‘De sector is een beetje weggeschreven. Ik heb al vaker gezegd dat als wij fouten hebben gemaakt, we daarvoor moeten bloeden. In de publiciteit is echter het beeld ontstaan van een sjoemelende bedrijfstak terwijl het ritselt van de controleurs.’ Dat de prijzen van bouwwerken zo hoog zijn heeft volgens hem niet één oorzaak, maar is te wijten aan verschillende factoren: ‘Het leven wordt duurder, de aanbestedingen worden ingewikkelder en de risico’s groter. Dat zie je in de prijs terug.’ En over combinaties: ‘Het aangaan van combinaties hoeft echter niet te maken te hebben met capaciteit. Het kan heel goed gaan om combinaties op basis van kennis en kunde die elkaar aanvullen. Ook continuïteit kan

een rol spelen.’ De enquête is wat hem betreft volledig mislukt als er een sfeertje blijft hangen dat er in de bouw alleen maar gesjoemeld wordt. Dat zou er toe leiden dat elk project verwordt tot een permanente rapportenbrij. ‘Daar zit niemand op te wachten.’ (*Cobouw*, 28.1.2002, Enquête is mislukt als elk project verwordt tot een rapportenbrij)

Perscommentaar op AVBB

‘De gedragscode is een eerste voorzichtige poging om de regie weer in handen te krijgen. Brinkman heeft er tot nu toe voor gekozen in de luwte te blijven en een afwachtende houding aan te nemen. Het AVBB leek geen raad te weten met alle aantijgingen en kroop in zijn schulp. Dat is een houding die kenmerkend is voor de hele sector, maar in de “buitenwereld” vooral gezien wordt als “schuld bekennen”.’ (*Cobouw*, 28.1.2002, Vaart)

Statements ambtenaren

Oud-topman van Rijkswaterstaat (RWS), T. Visser, stelt dat er heus wel wat gerommeld zal worden, maar dat grootschalige oplichting onwaarschijnlijk is. ‘De politiek reageert nu als door een wesp gestoken wegens de doorrekening van de offertekosten. Maar die “noodtoestand” is allang bekend. Het is als met de maximumsnelheid: iedereen weet dat die overtreden wordt.’ En hij vervolgt: ‘Wij informeerden bewust niet of bedrijven nog offertekosten rekenden. We hebben overtredingen niet gedoogd, maar hebben wel gezegd: laten we geen speciale aandacht hebben voor iets dat misschien weer ongedaan gemaakt wordt.’ Maar zegt hij: ‘Ik heb me wel altijd gerealiseerd dat we in een vervelende situatie terecht konden komen.’ Visser toont zich bezorgd: ‘De stemming in de politiek en bij Justitie is verontrustend. Soms lijkt het erop dat men pas tevreden is als leden van raden van bestuur van bouwbedrijven in de cel verdwijnen. Maar als je het zo ver laat komen, moet je weten wat je teweegbrengt. Wij hebben zeer fatsoenlijke mensen in de leiding van de bedrijven. Je zou willen dat politici zich dat realiseren.’ (*NRC Handelsblad*, 26.1.2002, In Den Haag werden ze gek van mij)

Kabinet

In vervolg op de eerdere notitie over bouwfraude en corruptie bij ambtenaren volgt er op 30 januari 2002 een tussenrapportage van het Kabinet (*Tweede Kamer*, 2001-2002, 28.093, nr.26)

Valse facturen Schipholtunnel

De Volkskrant meldt dat T. Mulder, lid van de conserndirectie van Ballast Nedam, wist van valse rekeningen die een dochter van Ballast Nedam heeft verstuurd aan de bouwcombinatie die de Schipholtunnel uitvoerde, KSS (een combinatie van HBW en Strukton). (*de Volkskrant*, 30.1.2002, Topman Ballast wist van valse rekeningen)

De volgende dag meldt *de Volkskrant* dat volgens KPMG 'de vermelde werkzaamheden niet zijn uitgevoerd.' Ballast Nedam ontkent dat evenwel: 'Uit intern onderzoek is gebleken dat wij geen geld hebben ontvangen waar we geen recht op hadden.' (*de Volkskrant*, 31.1.2002, Ballast goochelt met nota's)

Februari 2002

Statements wetenschap

Professor H. Priemus stelt over de gedragscode: 'Een gedragscode getuigt van goede wil, maar de uitspraak dat het bouwbedrijfsleven zich aan de wet wil houden, klinkt toch wel erg potsierlijk.' Priemus definieert ook waar het over gaat: er zijn rekenvergoedingen, prijsverbeteringen en valse facturen. 'We beschouwen bouwfraude als de aanduiding van alle onwettige en dubieuze activiteiten van uitvoerende bouwbedrijven en opdrachtgevers, die erop gericht zijn om de marktwerking in de bouw te reduceren en daarmee de risico's te verlagen, de winst te verhogen dan wel de continuïteit te versterken.' (H. Priemus, 'Opgaven voor de parlementaire enquête bouwfraude', in: *ESB*, 1.2.2002)

De Twentse wetenschappers H. Boes en A. Dorée verbazen zich er eigenlijk over dat er zo verontwaardigd wordt gereageerd op de misstanden in de bouw. 'Zorgvuldig geregisseerd werd de documentaire van *Zembla* aangevuld door NOVA-interviews met strijdbare kamerleden, met als boodschap "de belastingbetaler wordt door de bouw bestolen". *Zembla* serveerde de mix van illegale boekhouding, corrupte ambtenaren en malverserende bedrijven. Bij toeval viel dat samen met het afkomen van de schikking tussen het OM en de aannemers van de Schipholtunnel. Deze cocktail kreeg de naam bouwfraude. Een cocktail die politiek het nodige losmaakte.' (p.34). Boes en Dorée zijn beducht dat de enquête zal leiden tot meer regels en procedures en tot controle over de marktwerking. 'De markt mag vrij zijn zolang de overheid per project een bodemprijs krijgt aange-

boden. Is het dan verwonderlijk dat de aanbieders naar verdedigingsmechanismen zoeken om de kwetsbaarheid te beperken?' (H. Boes en A. Dorée, 'Gevaar dat de parlementaire enquête tot een vicieuze cirkel leidt', in: *Building Business*, februari 2002, p. 37)

Politieke strijd voorzitterschap

Marijke Vos stelt zich kandidaat voor het voorzitterschap van de enquêtecommissie. De vvd claimt evenwel het voorzitterschap op basis van afspraken tussen de drie grote partijen. De vvd heeft al geen geweldige staat van dienst in dit dossier, omdat men een enquête aanvankelijk te ver vindt gaan. In december 2001 stemde de vvd tegen het instellen van een tijdelijke commissie die onderzoek zou doen naar de vraag of een parlementaire enquête nodig is. Men schuift Jan-Dirk Blaauw (als een van de mogelijke kandidaten voor het voorzitterschap) naar voren. Die laat aan Radio 1 Journaal weten dat er bij het verhoren van mensen in het openbaar terughoudend moet worden opgetreden: 'Je moet geen mensen in het openbaar als getuigen gaan horen, die zich daarmee zouden criminaliseren.' De sgp'er Van der Vlies reageert daarop fel: 'Als je dat vindt, kun je wel stoppen met enquêtes.' En de cda'er C. van der Knaap voltrekt het vonnis door te zeggen: 'Uitlatingen op het verkeerde moment, op de verkeerde plaats en door de verkeerde man.' (*NRC Handelsblad*, 1.2.2002, vvd-voorzitter bouwenquête ongewis). De vvd isoleert zich verder door de suggestie te doen vvd-minister B. Korthals te steunen om het Openbaar Ministerie de regie te geven over de opzet van de verhoren door OM en enquêtecommissie. De vvd schuift vervolgens J. te Veldhuis naar voren, die het bij de stemming echter aflegt tegen Marijke Vos. Bepalend daarin was het stemgedrag van pvda en d'66, die Vos steunen.

Fraude bustunnel Schiphol

Begin februari 2002 meldt het OM dat er een onderzoek is gestart naar mogelijke fraude bij de bouw van de bustunnel bij Schiphol. *De Volkskrant* meldde eerder dat er gefraudeerd is door het versturen van valse facturen.

Clandestiene zelfregulering

Algemeen Dagblad laat F. Veerman, directeur van Koop Tjuchem aan het woord: 'Bij zijn naam staan tienduizenden guldens die vervolgens worden doorgesluisd naar ambtenaren van Rijkswaterstaat. Veerman ontkent ooit met contant zwart geld te hebben gesleept, laat staan dat er ooit sprake is of kan zijn geweest van een handgeschreven zwartgeld kasboek.

“We leven al enige tijd in het computertijdperk. Dit kasboek ken ik niet en het is volgens mij allemaal onzin. Een groot sprookje geschreven door iemand met veel vrije tijd. Zoiets is bij ons bedrijf onmogelijk door onze interne controle en die van externe accountants.” (*Algemeen Dagblad*, 9.2.2002, Zwarte boekhouding is topje van ijsberg)

In datzelfde artikel stelt *Algemeen Dagblad*: ‘Nadat begin november een schaduwboekhouding uittekte, draaiden de “confettimachines” van zuid tot noord overuren, zo valt te beluisteren. (...) Kenners van de bouwwereld bezweren dat deze zwarte boekhouding kenmerkend is voor de werkwijze in de hele bouwwereld en over een reeks van jaren.’

Algemeen Dagblad toont vervolgens de authenticiteit van de schaduwboekhouding aan.

De directeur van een dochteronderneming van Koop Tjuchem, G. Zuurmond van GEVA, stelt dat het handschrift van de schaduwboekhouding van een voormalig bedrijfsleider is. ‘Zuurmond herkent niet alleen het handschrift in het kasboek, hij meent ook dat de inhoud strookt met de werkwijze van enkele voormalige werknemers. “Ik herken in de namen voormalige werknemers en ambtenaren die destijds en nog steeds klant van ons zijn. Die ex-werknemers zijn mede ontslagen vanwege de werkmoraal die ze erop na hielden en die aansluit bij de inhoud van dit kasboek. Vanaf eind jaren negentig, toen ik hier directeur werd, is een nieuwe norm gekomen, waarin dit soort zaken niet is toegestaan.”’ (*Algemeen Dagblad*, 16.2.2002, Zwart kasboek bouwer is echt)

Een oud-secretaris van één van de prijsregelende organisaties, de WAC, W. Vermeulen, zegt dat de schaduwboekhouding ‘zeer geloofwaardig’ voorkomt. ‘Iedereen deed het en iedereen wist dat het niet meer mocht. In 1992 is er even pas op de plaats gemaakt, maar al snel pakten we onze oude gewoonten weer op. Uitlatingen van topmensen van de grote aannemersbedrijven dat dit soort praktijken bij hun bedrijf niet voorkwam, vind ik ongeloofwaardig. Als de parlementaire enquêtecommissie dit goed aanpakt, zullen zij door het stof moeten. Hun bewering dat ze het niet wisten, zal niet houdbaar zijn.’ Vermeulen stelt ook dat ze er allemaal schaduwboekhoudingen op na hielden. Vermeulen wijst erop dat de overheid tot aan de top op de hoogte is geweest: ‘Het werd met kracht gedoogd.’

Oud-directeur van de WAC, P. van Nieuwenhuizen stelt dat ‘prijsregelende instanties als de WAC jarenlang een bemiddelende rol hebben gespeeld om malafide praktijken rond aanbestedingen in de bouw tot een

minimum te beperken.’ (*Cobouw*, 27.2.2002, WAC wilde malafide praktijken beteugelen)

Prijsopdriving stadhuis Almere

Er is twijfel over de rechtmatigheid van de aanbesteding van de verbouwing van het stadhuis in Almere. Alle offertes liggen ruim 50 procent hoger dan de officiële begroting en de offertes verschillen onderling minimaal van elkaar. De NMA trekt de conclusie dat er onregelmatigheden zijn geweest die ‘duiden op corruptie of fraude.’ Eén van de betrokken aannemers, directeur W. van Dam van Trebbe, stelt: ‘Wanneer ik niet geïnteresseerd ben in een project, maar ik ken een collega die dat wel wil, dan bel ik even. Ik krijg dan van hem één cijfer, het bedrag waarop hij inschrijft. Ik ga er dan boven zitten.’ (*NRC Handelsblad*, 9.2.2002, Zeven offertes die nauwelijks verschillen)

Statements politici

J. van Walsem (D’66): ‘Iedereen die zich met de bouwsector heeft beziggehouden weet dat het gebeurde. Dat is tot het begin van de jaren ’90 normaal geweest. Pas in de laatste jaren is het wat minder geworden.’ (*Het Financieel Dagblad*, 22.2.2002)

Een spoor van het verleden

In de UTA-CAO staat in de functiebeschrijving van de calculator, dat deze functionaris ‘voorbestedingen voor projecten bijwoont’ en ‘op aanwijzingen van de directie of productieleiding met andere inschrijvers over een prijsregeling’ onderhandelt.

Maart 2002

Fraude bustunnel Schiphol

Accountantsonderzoek van de provincie Noord-Holland toont aan dat er geen fraude is geweest bij de aanleg van de bustunnel op de Zuidtangent. De valse facturen bestaan wel, maar zijn niet in rekening gebracht bij het projectbureau.

Zembla 15 maart 2003: omgekochte ambtenaren

Zembla voert A. Bos en oud-ondernemer en voormalig bestuurslid van het AVBB, H. Terlingen op die uit de doeken doen dat ambtenaren op de grote

schaal worden omgekocht door bouwbedrijven. Volgens Terlingen ‘doet iedere aannemer eraan mee. Voor het betalen van steekpenningen schrikt geen aannemer terug. Ze moeten ook wel. Het is een jungle.’ Sommige ambtenaren worden met naam en toenaam genoemd. Bouwers kopen ambtenaren om met geld, reisjes, bordeelbezoek en verbouwingen thuis.

Reactie AVBB/Brinkman

Het AVBB noemt de uitspraken van Terlingen ‘kwetsend en volstrekt onjuist.’ ‘De Nederlandse aannemer en Nederlandse ambtenaar zijn niet corrupt.’ ‘Wat die man zegt is buitengewoon kwetsend voor iedereen die met hard werken zijn boterham verdient. Hij is bovendien nogal generaliserend. Nogal kort door de bocht.’ (*Persbericht AVBB*, 16.3.2002).

Reactie OM op Zembla

‘Bos vertelt in *Zembla* over vijftig corrupte ambtenaren, maar als dat werkelijk zo zou zijn, had hij dat ook tegenover onze mensen uiteengezet. Dat is niet gebeurd. Wij zouden het op prijs stellen als hij bij ons eens het achterste van zijn tong liet zien. Nu bedient hij zich van stemmingmakerij in de publiciteit die niets bijdraagt aan de opsporing,’ aldus woordvoerder W. de Bruijn van het landelijk parket van het OM. Aan het corruptieonderzoek werken zestien rijksrechercheurs. Door zijn handelswijze wordt Bos zelf ook verdachte, omdat hij informatie achterhoudt. (*NRC Handelsblad*, 16.3.2002, OM: Bos hindert onderzoek naar bouwfraude)

Statements wetenschap

Professor A. Buur, directeur van het EIB: ‘Wat ik wel weet: het beeld van de miljardenfraude kan gewoonweg niet kloppen.’ En elders vraagt Buur zich af: ‘Zou die rekenvergoeding nu werkelijk zo’n geweldig prijsopdrijvend effect kunnen hebben?’ *Cobouw* vat het standpunt van Buur samen: ‘De opgewonden drukte om de bouwfraude is schromelijk overdreven. Op basis van suggesties, ondeskundigheid en halve waarheden, worden bij voorbaat verstrekkende conclusies getrokken. Het vuurtje wordt opgestookt zonder zich al te veel inspanningen te getroosten en beweringen op hun waarheidsgehalte te controleren. Dat is de visie van professor A. Buur.’ (*Cobouw*, 13.3.2002, Beeld bouwfraude kán niet kloppen)

En naar aanleiding van de invallen zegt hij: ‘Zo’n woord als miljardenfraude bekt natuurlijk lekker. Voeg daar nog eens de fictieve facturen bij de bouw van de Schipholtunnel aan toe en de rapen zijn gaar. Die miljarden impliceren dat er vele miljoenen zwart geld in de branche circuleren.

Daar geloof ik helemaal niets van. Laat Bos dat maar eens bewijzen.’ (*De Telegraaf*, 20.3.2003, Bouwsector blijft laconiek onder invallen van Justitie)

Forensisch expert C. Schaap merkt op: ‘Het OM doet aan *case screening*: als een onderwerp tot veel maatschappelijke onvrede leidt, krijgt het prioriteit.’ Een belangrijk delict dat meestal blijft liggen is ‘horizontale fraude’, malversaties tussen bedrijven, waarbij de overheid niet is betrokken. ‘Zo er al aandacht is voor fraude, beschermt de overheid vooral de eigen belangen, de eigen kas. Bij de bouwfraude heeft de overheid te veel betaald, dus wordt er een megaoperatie van Justitie op touw gezet. Daar wordt veel moeite voor gedaan, daar is Justitie geïnteresseerd. Maar handelingen tegen een private kas, daar heeft Justitie geen belangstelling voor.’ (*Trouw*, 21.3.2002, Politie en Justitie hebben te weinig capaciteit voor financiële recherche)

De Tilburgse jurist C. Jansen stelt: ‘Als men niets aan de kwetsbare positie van aannemers doet, dan zitten de aannemers in een mum van tijd weer bij elkaar.’ Doordat overheidsopdrachtgevers op de markt een relatief overwicht hebben ten opzichte van de aanbieders, zoeken aannemers bescherming bij elkaar. (*Basis*, 28.3.2002, De weg na de bouwfraude)

Statements ondernemers

H. Hazewinkel, bestuursvoorzitter van Volker Wessels, waarschuwt bij de presentatie van de jaarcijfers voor het gevaar dat de overheid tot de slotsom komt dat strengere controle en meer regelgeving noodzakelijk zijn. Hij vreest nieuwe stroperigheid. ‘In plaats van meer regels hoop ik dat de overheid meer ruimte geeft aan innovatieve contractvormen.’ (*Cobouw*, 15.3.2002, Volker Wessels pleit voor innovatieve contractvorm)

W. van Vonno, bestuursvoorzitter van BAM NBM: ‘Het komt tegenwoordig overal ter sprake. Zelfs mijn oudste zoon belt mij erover op. Maar ik ben bij BAM NBM niets tegengekomen waarvan de sector beschuldigd wordt. BAM blijft gewoon koninklijk.’ En zijn collega N. de Vries, lid van de raad van bestuur van BAM NBM komt ook aan het woord. *De Telegraaf* stelt dat ‘collega bestuurder Nico de Vries zelfs woest werd. Zo hoog zat het hem. “We houden van concurrentie. Regelmatig verwijt mens ons dat we te veel concurreren. En dan krijgen we nu te horen dat we vet achterover hangen en elkaar de bal toespelen. Daar begrijp ik niets van,” brieste

hij.’ (*De Telegraaf*, 28.3.2002, Topman BAM NBM woest over fraudebeschuldiging) W. van Vonno: ‘Bij ons is niets aan de hand. In sommige bedrijven is over de schreef gaan cultuur. Het wordt toegestaan door de bazen en langzaam sijpelt het door in alle geledingen.’ (*Rotterdams Dagblad*, 28.3.2002, Bouwreuzen zeggen niets te weten van fraude)

Combinatievorming Heijmans en Soletanche

Per ongeluk komt een mail van Heijmans aan partner Soletanche terecht bij de gemeente Amsterdam. Heijmans wijst zijn partner erop dat hun samenwerking bij de bouw van metrostations in Amsterdam exclusief is en dat dat betekent dat Soletanche niet in mag gaan op het verzoek van de gemeente Amsterdam om met concurrent Max Bögl zaken te doen. Amsterdam is met Bögl in gesprek omdat het de aanbiedingen voor de bouw van metrostations door Nederlandse aannemers te hoog vindt. Heijmans was daar overigens de laagste en om die reden heeft Heijmans een arbitrage aangespannen.

De gemeente Amsterdam doet vervolgens aangifte bij Justitie en kaart de kwestie aan bij de NMA. Bestuursvoorzitter van Heijmans Joop Janssen is woest en ‘pislink’ op Amsterdam. ‘Puur stemmingmakerij. De suggestie dat we gefraudeerd hebben, vind ik beneden elk peil. Als het aan mij ligt zullen we juridische stappen tegen de gemeente ondernemen wegens smaad. Amsterdam heeft onze vaste partner voor de aanleg van damwanden Soletanche stiekem benaderd om ons buitenspel te zetten. Dat “leuren” van de gemeente om bedrijven tegen elkaar uit te spelen voor een goedkopere prijs is tegen de regels. Toen we daar achter kwamen hebben wij twee maanden geleden een e-mail aan Soletanche gestuurd. Wij hebben al twaalf jaar een exclusief contract met hen. Gewoon legaal op schrift: op projecten in Nederland waar Heijmans op inschrijft mogen zij niet met andere aannemers meedingen. Daar is helemaal niks mis mee.’ (*Algemeen Dagblad*, 18.3.2002, Heijmans ruziet met Amsterdam over ‘opmerkelijke’ e-mail)

En elders zegt Janssen: ‘Als je een prijs indient die de opdrachtgever niet zint, ben je tegenwoordig blijikbaar meteen een fraudeur in de bouw.’ (*NRC Handelsblad*, 18.3.2002, NMA bekijkt ‘afspraken’ metrolijn)

‘Maar door Soletanche daarop te wijzen, zijn we nog geen fraudeur. Knettergek zijn ze in Amsterdam,’ aldus Janssen. (*Rotterdams Dagblad*, 18.3.2002, Knettergek zijn ze in Amsterdam)

InvalLEN OM, NMA en FIOD

Op 19 maart vallen OM, NMA en FIOD met 500 opsporingsambtenaren, 36 officieren van Justitie en 7 rechters-commissarissen in bij 45 vestigingen van grote bouwbedrijven en thuis bij ambtenaren van RWS en bij enkele bouwondernemers. Justitie en NMA zoeken naar bewijzen voor oplichting, valsheid in geschrifte, belastingfraude, overtreding van de wet economische mededinging, omkoping en ambtelijke corruptie. Er zijn invallen bij Koop Tjuchem, Strukton, Volker Wessels, Heijmans, HBG, BAM, Boskalis en KPMG Groningen (accountant Koop). De vangst bedroeg 2000 dozen administratie.

Op 26 maart volgen er nog twee invallen.

Persreacties op invallen

‘Als maar een deel van de beschuldigingen waarheid is, dan is de bouw een beerput.’ (*De Telegraaf*, 20.3.2002, Beerput)

‘De bouwfraudeaffaire is door de huiszoeken in een stroomversnelling gekomen.’ (*Het Financieel Dagblad*, 20.3.2002, Bouwenquête zoekt structuren. Justitie de fraude)

‘Bouwers vinden dat de overheid een vergoeding moet geven voor het maken van een offerte. Maar dat maskeert volgens critici waar het echt om gaat: gedrag dat elders als corrupt wordt gezien, is in Nederland ingeburgerd.’ (*NRC Handelsblad*, 22.3.2002, Wat elders corruptie is, is hier ingeburgerd)

Reactie AVBB

Het AVBB ‘vreest dat de gehele bouw opnieuw in een kwaad daglicht komt te staan. Dat is vervelend, omdat iedereen er langzamerhand last van krijgt.’ En ‘als er sprake is van fraude, dan moet dat worden aangepakt.’ (*Cobouw*, 20.3.2002, AVBB: bouw houdt slecht imago over van onderzoeken)

‘Het gaat om een heel klein deel van de branche dat betrokken is bij openbare aanbestedingen. Het gaat om een deel van de top10-bedrijven, maar daardoor komt wel de hele sector in een kwaad daglicht te staan.’ (*Algemeen Dagblad*, 20.3.2002, Actie werd verwacht)

‘Die enquête betreft een beperkt deel van de sector, maar in de publieke opinie is dat onduidelijk. Daardoor dreigen 15.000 ondernemingen en 300.000 werknemers die dagelijks op een fatsoenlijke wijze een boter-

ham in de bouw verdienen in een kwaad daglicht te komen.’ (*Bouwnieuws*, 22.3.2002, Bewezen fraude vraagt om aanpak)

‘Men had al aangekondigd dat dit zou gebeuren en wij hebben van meet af aan onze bedrijven geadviseerd openheid te betrachten en mee te werken.’ (*Het Parool*, 19.3.2002, Invallen Justitie bij tientallen bouwers)

Het AVBB kan het in *Bouwnieuws* niet laten te spreken van ‘vermeende fraude.’ (*Bouwnieuws*, 22.3.2002, Bewezen fraude vraagt om aanpak)

Persreactie op AVBB

‘De bouwbranche kon het zien aankomen na de recente onthullingen over dubieuze praktijken bij de aanbesteding van werken. Het heeft in dergelijke omstandigheden weinig zin te sputteren dat een hele bedrijfstak zwart wordt gemaakt, zoals sommige voorlieden van de bouwwerkgevers gisteren toch niet konden laten. Wie wordt geschoren kan beter even stil zitten. De actie was naar Nederlandse begrippen wel opmerkelijk groot. Een dergelijke inzet zegt uiteraard niets over de ernst van de zaak. En Justitie heeft bepaald zijn best gedaan het schandpaleffect te vermijden, waarover de boze bouwondernemers klaagden. De camera’s werden op afstand gehouden.’ (*NRC Handelsblad*, 20.3.2002, Grote inval)

Reactie ondernemers

‘Aan de overkant van het bouwbedrijf, dromt een groep leerlingen van de middelbare school samen: “Bouwfraudeurs”, gillen ze. “Jullie hebben het gedaan. We hebben alles gezien.”’ (*NRC Handelsblad*, 20.3.2002, HBG hield al rekening met inval)

W. van Vonno, bestuursvoorzitter BAM NBM, na de invallen: ‘Ik ga ervan uit dat 99 procent van alle mensen te goeder trouw is. Eén procent trapt rotzooi. En dat geldt niet alleen voor de bouwsector.’ (*De Telegraaf*, 20.3.2002, Bouwsector blijft laconiek onder invallen van Justitie) Een dag later zegt hij nog steeds geen idee te hebben waar het OM nu precies op uit was: ‘Er zijn stukken meegenomen van heel diverse projecten en over een heel lange periode.’ (*Cobouw*, 21.3.2002, Nieuwe huiszoeken niet uitgesloten)

P. Berdovsky, lid van de raad van bestuur van Boskalis stelt dat het onderzoek zich vooral richt op de wegenbouw en andere grote infrastructurele werken. Boskalis zit via de zandhandel in de wegenbouw, meer niet. (*Het Financieel Dagblad*, 20.3.2002, Massale invallen bij wegenbouwers)

“De rechercheurs geven duidelijk aan waar ze naar zoeken. Ze hebben specifieke dossiers op het oog,” aldus voorlichter A. Pronk van HBG. Maar bij HBG was er ook veel irritatie. “Het volgens de HBG’ers heersende negatieve beeld van bouwbedrijven zou onterecht zijn. (...) Maar goed, het is verkiezingstijd. Bouwbedrijven worden nu gebruikt om goed in de publiciteit te komen. Er wordt sensatie gezocht.” (*NRC Handelsblad*, 20.3.2002, HBG hield al rekening met inval)

‘Het is knap frustrerend., maar het was te verwachten. We zitten nu met zo’n man of twintig al vijf uur opgesloten in de kantine. Bellen met buiten mag niet. We kunnen niets doen. We hebben maar een nieuw pak koffie aan laten rukken. Ze hebben geen gerichte vragen over dat zwarte kasboek of zo gesteld. Wel is de hele administratie doorzocht. Het meeste spul dat ze meenemen is gelukkig oude administratie.’ G. Zuurmond, directeur GEVA (Koop Tjuchem), (*Algemeen Dagblad*, 20.3.2002, Massale inval bij de bouw)

‘Laat er nu maar eens duidelijkheid komen over de vraag wat er niet goed gaat in de bouw en wie zich schuldig maakt aan strafbare feiten,’ aldus een woordvoerder van Heijmans. (*Cobouw*, 21.3.2002, Bouwend Nederland likt wonden na dreun Justitie)

Reactie politiek

R. van Gijssel (PvdA): ‘Reken maar dat na de storm van publiciteit bij de bouwbedrijven de papierversnipperaars hebben gedraaid. Die zijn niet gek.’ (*Trouw*, 20.3.2002, Justitie: ambtenaren ontvingen smeergeld)

Prijsafspraken Ennëus Heermabrug, Amsterdam

Amsterdam start een onderzoek naar de bouwkosten van de Heermabrug. (*Het Parool*, 19.3.2002, Praktijk verbonden met ambtelijke corruptie)

Prijsafspraken fietsbrug, Nijmegen

Na vermoeden van samenspanning heeft de gemeente Nijmegen de dossiers over de aanbesteding van een fietsbrug ter beschikking gesteld aan de NMA en het OM. Heijmans was de enige van zes aanbieders, die met een reële offerte kwam. Twee trokken zich terug, drie noemden alleen een eindbedrag. Alleen Heijmans deed een gedetailleerde offerte maar die lag 60 procent boven het budget. Intussen bouwt een andere bouwer dan Heijmans de brug.

Clandestiene zelfregulering?

‘Ik zal er alles aan doen dat de huidige manier van werken niet in stand blijft. De werkelijkheid mag niet worden ondergeschoffeld,’ aannemer H. Burggraaf in een uitgebreid achtergrondartikel, waarin wordt uitgelegd hoe het clandestiene systeem van zelfregulering werkt en hoe iedereen daar aan meewerkt. Er wordt op gewezen dat er naast de legale prijsregelingen van voor 1992 ook altijd illegale regelingen bestonden. (*NRC Handelsblad*, 23.3.2002, Horen, zien en meedraaien)

‘De bouw is een gesloten wereld. Bijna niemand klapt uit de school over te hoge rekeningen voor opdrachtgevers, over toeleveranciers die hun spijkers en stenen alleen kunnen verkopen als zij de inkopers van de aannemers fêteren en over de soms hechte banden tussen bouwdirecteuren en ambtenaren.’ (*Trouw*, 25.3.2002, Te veel macht in te weinig handen)

Onderzoek

Berenschot Osborne heeft de vier belangrijkste aanbestedende rijksdiensten doorgelicht en kan weinig onregelmatigheden vinden. Risico’s zijn er wel. Ondoorzichtigheid bij selectie van aannemers op kwalitatieve gronden. En individuele ambtenaren krijgen soms wel erg grote mandaten binnen goedgekeurde budgetten. Ook lang zittende ambtenaren zijn een risico. (*Het Financieel Dagblad*, 27.3.2002, Lang zittende ambtenaar is risico in relaties met derden)

April 2002

Schaduwboekhouding KWS/MIB

De Volkskrant onthult het bestaan van de MIB, de officieuze boekhouder van de kartelafspraken van KWS. Naast dit opzienbare feit, meldt de krant dat de directie van KWS op de hoogte is van dit systeem van schaduwboekhouding. Tevens wordt gemeld dat ook ingenieursbureaus voorkomen in de schaduwboekhouding: Arcadis en Oranjewoud. ‘Meerdere keren is binnen de top van KWS overwogen om te stoppen met deze praktijken. Een week later kreeg iedereen dan te horen: laat maar zitten, we gaan weer op de oude voet verder, de andere wegenbouwers zien het niet zitten. Zo werd elke poging om het netjes te doen in de kiem gesmoord.’ (*de Volkskrant*, 2.4.2002, Bouwfraude reikt tot top wegenbouwer)

Reacties betrokken bedrijven

Oranjewoud spreekt van een ‘losse flodder’. ‘Als hierover concrete aanwijzingen zouden zijn bij onze uitvoerende organisatie, zouden we gaan onderzoeken. We hameren er al jaren op hier ver van te blijven.’ Ook Arcadis vindt genoemde praktijken niet acceptabel en wil er niet aan mee doen. (*de Volkskrant*, 3.4.2002, Oranjewoud en Arcadis verrast)

Tegen *De Telegraaf* zegt Arcadis dat zij betrokkenheid bij de genoemde afspraken niet uitsluit, ‘maar voor zover we het na kunnen gaan, komt het ons onbekend voor.’ Oranjewoud spreekt over ‘een schot in de ruimte. Pas als de aanwijzingen concreet worden, gaan we er iets aan doen.’ (*De Telegraaf*, 3.4.2002, Bekende ingenieurs mogelijk betrokken bij bouwfraude)

Hazewinkel, bestuursvoorzitter van Volker Wessels zegt niets te weten van genoemde prijsafspraken. ‘Ik weet ook niet over welke periode het gaat. Maar als er in het verleden fouten zijn gemaakt, zullen we die moeten corrigeren.’ (*De Telegraaf*, 3.4.2002, Bekende ingenieurs mogelijk betrokken bij bouwfraude)

Invallen KWS

Eind april houdt de NMA opnieuw invallen, o.a. in het hoofdkantoor van KWS en verschillende werkmaatschappijen. (*de Volkskrant*, 26.4.2002, Invallen bij wegenbouwer)

Clandestiene zelfregulering

‘De belangenverstremgeling tussen ambtenaren en bouwwereld dateert niet van vandaag of gisteren. In het eerder genoemde rapport van Van de Bunt wordt een “traditionele verbondenheid” gesignaleerd tussen ambtenaren van Rijkswaterstaat en de bouwbedrijven. “Een gunstig ondernemersklimaat voor de grotere baggerbedrijven,” vonden ze bij Rijkswaterstaat belangrijker dan “optimale mededinging”, stelde Van de Bunt vast. Met andere woorden: de overwinsten van de aannemerij mochten wel wat overheidsgeld kosten, ook zonder dat de Kamer daarvan op de hoogte werd gesteld. Het rapport van Van de Bunt is door Economische Zaken doorgestuurd naar de juridische afdeling van Verkeer en Waterstaat. Maar wat er vervolgens mee is gebeurd, blijft duister. “Ach, die mensen kennen elkaar allemaal,” zegt de eerder aangehaalde ingenieur. “Er is maar één faculteit weg- en waterbouw. Daar hebben ze allemaal geleerd, de ambtenaren van Rijkswaterstaat, de ingenieurs van de bureaus en de jongens van de bouw. Het zijn meestal mannen. Ze zien elkaar op de feest-

jes van Verkeer en Waterstaat, van de bouw en op de reünies. Ze zijn allemaal lid van het Delfts Corps geweest. Op gegeven moment ziet zo'n ambtenaar hoe luxe zijn studievriendje leeft. Of misschien ziet hij het niet, maar zijn vrouw. En sommigen willen dat ook. Ten koste van veel, ja. Dan is contact niet moeilijk. Ze kennen elkaar immers. Let eens op hoeveel ambtenaren na hun pensioen adviseur worden in de bouwwereld.” (Het Parool, 3.4.2002, Onder één helm)

‘Tets wat je altijd doet, is plotseling fraude. Dat vind ik maar vreemd,’ aldus een anonieme bouwondernemer. (De Telegraaf, 6.4.2002, Overheid weigert bouwers rekenwerk te vergoeden)

“Eigenlijk houden de grote bedrijven de kleintjes de hand boven het hoofd met die rekenvergoedingen,” stelt een topbestuurder van een groot bouwbedrijf. “Als deze praktijk verdwijnt, krijgen de slechte bouwbedrijven het moeilijk en stijgen de marges van de goed geleide bedrijven.” (de Volkskrant, 27.4.2002, Het zwarte gat van de wegenbouwsector)

‘De organisatie van het verboden vooroverleg in de wegenbouw is veel verfijnder dan tot op heden werd aangenomen. De grote Nederlandse wegenbouwers maken gebruik van geheime fondsen voor de verrekening van prijsafspraken die illegaal zijn gemaakt. Het gaat hierbij om drie administratieve systemen, die worden gerund door de top van de wegenbouwsector.’ Het gaat om het Oostelijk Egalisatiefonds (OEF) en het Noordelijk Egalisatiefonds. Daarnaast is er de WO-6, het samenwerkingsverband van de zes grote wegenbouwers (Ballast Nedam, HBG, KWS, Koop Heijmans, BAM NBM en DuraVermeer). De fondsen zijn te beschouwen als ‘ruilbeurzen voor schuldbewijzen’. (de Volkskrant, 27.4.2002, Bouwfraude wordt via geheim fonds afgerekend)

Bouwondernemer Terlingen

‘Ze liegen natuurlijk dat ze barsten, want ze weten heel goed wat er allemaal gebeurt, maar ze kunnen het eenvoudig niet toegeven. De bestuurders van bouwondernemingen weten heel goed dat er prijsafspraken worden gemaakt en onderlinge verrekeningen plaatsvinden.’ (Cobouw, 5.4.2002, AVBB presenteert zich beroerd)

Bos

Bos wordt ervan verdacht de schaduwboekhouding van Koop Tjuchem te hebben gestolen uit het huis van een medewerker van Koop Tjuchem in 1998. Daarna zou hij de boekhouding te koop hebben aangeboden aan Koop. Toen dat niets opleverde heeft hij contact met het OM gezocht. (de Volkskrant, 16.4.2002, Bos verdacht van stelen dossier) Het gerucht gaat dat de schaduwboekhouding bewaard werd in de slaapkamer van de betrokken medewerker van Koop Tjuchem en dat Bos daarvan wist.

Corruptie

Gemeld wordt dat de enquêtecommissie op jacht is naar Nederlandse ambtenaren die mogelijk steekpenningen hebben ontvangen op geheime bankrekeningen in het buitenland. (De Telegraaf, 11.4.2002, Bouwcommissie jaagt op buitenlandse rekeningen)

De FIOD doet onderzoek naar rekeningen in België, Luxemburg, Frankrijk, Italië en Duitsland. (Het Financieel Dagblad, 12.4.2002, FIOD stuit op buitenlandse rekeningen bij ambtenaren)

Aanhoudingen

Op 20 april wordt bekend dat er drie verdachten zijn opgepakt door het OM in verband met de bouwfraude. Onder hen bevindt zich de administrateur die de schaduwboekhouding van Koop Tjuchem verzorgde en een tweede medewerker van Koop Tjuchem.

Wetenschap

Jurist Y. Buruma stelt vast dat iedereen weet dat er in de bouw zwart gewerkt wordt en dat er ‘van oudsher heimelijke afspraken en onregelmatigheden in de bouwwereld’ voorkomen. Ook wat betreft corruptie weet iedereen dat: ‘Het publieke geheim suggereert niet meer dan kruimelwerk: er worden opritten gratis gelegd en reisjes aangeboden.’ Buruma wijst erop dat wat we eerst kennelijk niet erg vinden, dat we daar nu anders over denken: ‘We kunnen echter de betekenis van de enquête niet begrijpen zonder enerzijds de traditie van zeer beperkt repressief optreden tegen het fatsoenlijke bedrijfsleven in aanmerking te nemen en anderzijds de nieuwe politieke omstandigheden die een einde maken aan het neoliberalisme van de jaren ’80.’ Buruma verwijst ook naar de conclusies van Van der Bunt: ‘Het verschijnsel dat door bonafide en gerespecteerde organisaties gepleegde overtredingen die plaats vinden in het kader van de uitoefening van de organisatorische taken nauwelijks wor-

den bestraft.’ Dit hangt samen met collusie. G. van den Heuvel citerend: ‘Wij zijn geen corruptieland, wel een collusieland.’ Het gaat daarbij niet om persoonlijk voordeel, maar om onwettig bedrijfsvoordeel. (Y. Buruma, ‘Inzake de beladen bouwnijverheid’, in: *Nederlands Juristenblad*, 5.4.2002, p.702)

H. Boes en A. Dorée pleiten er voor dat de commissie niet te zeer op de juridische lijn moet gaan zitten, maar meer op de economische: ‘Als de commissie de bedrijfstak gezond wil maken moet ze niet aansturen op aanscherpen van de aanbestedingsregelgeving, maar op het afslijpen van de scherpe kantjes daarvan.’ Zij stellen vast dat er in de bouw sprake is geweest van clandestiene zelfregulering (‘zeker is ook dat het niet in alle geledingen van de bouw heeft plaatsgehad’). Een sectorgerichte regulering is nodig. (H. Boes en A. Dorée, ‘Enquêtecommissie zou uit spoor van bestedingsregulering moeten komen’, in: *Building Business*, 19.4.2002)

Ondernemers

‘Als wij in Nederland een wet onrechtvaardig vinden, dan overtreden we die wet zonder wroeging. Ons geweten is dan sterker dan de wet,’ aldus een anonieme ondernemer. (*Het Financieele Dagblad*, 27.4.2002, De cultuur is niet veranderd)

Convenant NMA en OM

NMA en OM sluiten een convenant om te voorkomen dat zij elkaar in de wielen rijden bij het onderzoek naar de schaduwadministratie van bouwbedrijf Koop Tjuchem. (*Staatscourant*, 11.4.2002)

Prijsopdrijving Gelredome, Arnhem

Door middel van het verslag van de voorvergadering wordt aangetoond dat Heijmans de concurrenten een rekenvergoeding heeft betaald bij de verwerving van werk bij het Gelredome en dat besloten is de opdrachtgever een hogere prijs in rekening te brengen en ook dat te delen. Van het inschrijfbedrag van 6 miljoen euro is 1.1 miljoen betaald aan de concurrenten. Vrijwel alle grote bouwondernemingen namen deel, evenals Arcadis. Elk bedrijf ontving 68.000 euro via het egalisatiefonds OEF, het Oostelijk Egalisatiefonds. De gemeente stelt een onderzoek in. (*de Volkskrant*, 26.4.2002, Bouwrivalen afgekocht bij opdracht Gelredome en *de Volkskrant*, 27.4.2002, Handjeklap bij aanleg Gelredome)

Gelredome: reactie ondernemingen

Heijmans: ‘Het handgeschreven document is niet van Heijmans. Dit is geen bewijs. Er zijn geen betalingen verricht aan een van de zestien mede-inschrijvers ter beperking van concurrentie.’ (*NRC Handelsblad*, 26.4.2002, Bouwer Heijmans betaalt concurrentie)

‘Dat zou je terug moeten zien in de boeken en dat is niet zo.’ (*Noordhollands Dagblad*, 27.4.2002, Heijmans kocht opdracht van concurrenten) ‘We hebben mede-inschrijvers niet betaald. En we werken niet mee aan omkoping, vervalsing van facturen of instandhouding van zwartgeldstromen,’ aldus J. Janssen, bestuursvoorzitter van Heijmans. (*Het Financieele Dagblad*, 27.4.2002, Arnhem onderzoekt fraude stadion)

Mei 2002

Ondernemers

T. Nelissen, directeur bij DuraVermeer: ‘Je merkt nu al dat de contacten met de overheid afstandelijker zijn geworden. De relatie is aan het verstarren.’ In die ontwikkeling schuilt volgens hem een levensgroot gevaar. (*Het Financieele Dagblad*, 27.5.2002, Relatie bouw en overheid verstart)

Gelredome: reactie ondernemingen

Er is veel kritiek op de dubbele petten van Heidemij/Arcadis. Priemus: ‘De opdrachtgever had Heidemij moeten verbieden om mee te doen aan de aanbesteding. Dat dat niet is gebeurd zegt veel over de cultuur waarin bouw- en ingenieursbedrijven in die periode werkten.’ (*de Volkskrant*, 6.5.2002, De dubbele petten van ingenieur Heidemij)

Arcadis legt de beschuldiging naast zich neer. ‘Als het ONRI het gevoel heeft dat de regels onvoldoende zijn aangescherpt is dat haar zaak.’ (*Cobouw*, 7.5.2002, Arcadis: wij houden ons aan de regels)

Afspraken enquêtecommissie, NMA en OM

Medio mei 2002 hebben het OM en de enquêtecommissie afspraken gemaakt teneinde elkaar niet voor de voeten te lopen. Later volgen er ook afspraken tussen de commissie en de NMA.

Juni 2002

Kabinet

Het kabinet stuurt een tweede tussenrapportage Kabinetsacties Bouwnijverheid naar de Kamer. (*Tweede Kamer*, 2001-2002, 28 093, nr.29 en 30)

Communicatie

‘Nou ja, managers hebben de neiging zoveel mogelijk te verhullen. Voor een parlementaire enquêtecommissie moeten ze met verschillende belangen rekening houden. Persoonlijk kunnen ze te maken krijgen met strafrechtelijke vervolging. Zakelijk riskeren ze een claim van een ander bedrijf of van de overheid. (...) Liegen begint meestal klein. Liegen beschadigt vooral jezelf. Media, collega’s en publiek lachen zich te pletter als een manager in het openbaar de paljas uithangt. Spreek gewoon de waarheid. De enige redding is eerlijk uitleggen hoe het zo ver heeft kunnen komen. Dit wordt niet goedgekeurd, maar men begrijpt het wel. (...) Het moeilijkste bij een mediatraining is om de waarheid uit hun mond te krijgen. Ze denken dat ze daarmee wel weggomen: ze zijn immers leiders van grote bedrijven?’ (*Management Team*, 1.6.2002, Ontkennen is reuze stom)

Nieuwe samenstelling commissie-Vos

De vvd doet moeilijk na de verkiezingen. Hofstra wil alleen tijdelijk lid worden. Hofstra bevestigt de gang van zaken: ‘We moeten allemaal onze eigen keuze maken. Daarom is intern besloten voorlopig niemand te leveren. Ik hoop dat de formatie op 19 augustus is afgerond en dat we dan alsnog in de belangrijkste fase van de enquête kunnen meelopen.’ (*de Volkskrant*, 7.6.2002, vvd boycot enquête over bouwfraude)

Fraude ambtenaren Zuid-Holland

Er lijkt sprake van miljoenenfraude in Zuid-Holland door malafide praktijken van ambtenaren. Ambtenaren worden geschorst omdat zij in de periode 1994-2001 nauwelijks werken openbaar hebben aanbesteed.

Ondernemers

Van de hoofdaannemers in de B&U vindt 52.3 procent de commotie rondom de bouwfraude terecht, terwijl dat in de GWW 58.7 procent is. Bijna 15 procent van de GWW merkt direct gevolgen, terwijl dat in de B&U ruim 5 procent is. (*Cobouw*, 12.6.2002, Helft van hoofdaannemers ziet in de bouwfraudezaak een bedreiging)

M. van Veen, president commissaris Volker Wessels, is de eerste commissaris die naar buiten treedt: ‘Dingen die in het verleden fout zijn gegaan moeten zo radicaal mogelijk worden aangepakt. Er hangt een blaam boven de sector en die moet zo snel mogelijk weg. (...) Wij willen helemaal van rekenvergoedingen af. Dat is voor ons een ouderwetse manier van werken. Wij kiezen voor een totaal andere benadering: het gaat niet alleen om de laagste prijs, maar om het totale concept.’

De Raad van Commissarissen van Heijmans stelt: ‘De onthullingen over de vermeende bouwfraude en de negatieve publiciteit die deze met zich meebrachten zijn dan ook een klap in het gezicht van de sector en zeker in dat van Heijmans, waar ruim 9500 medewerkers middels hard werken een eerlijke boterham verdienen.’ (*Het Financieel Dagblad*, 28.6.2002, Sinds november staat de bouwfraude op de agenda)

Frauduleuze aanbesteding Rijksweg 5

Bij dit grote werk besteedt de combinatie die het werk verworven heeft voldoende werk uit aan de bedrijven die het werk niet verwierven. Zo is iedereen gelukkig: ‘De hele wegenbouw profiteert ervan. Van groot tot klein. Wie niet meedoet, verdient niks. Dan is de keuze snel gemaakt,’ aldus een ondernemer. (*de Volkskrant*, 17.6.2002, Alle wegenbouwers zitten bij de A5 in het complot)

Clandestiene zelfregulering?

Het OM laat blijken dat het vele honderden bedrijven verdenkt van prijsafspraken. In de schaduwboekhouding van Koop Tjuchem staan er 600. Als dit zou kloppen zou het grootste kartel in Nederland worden blootgelegd. Het AVBB reageert ‘geschokt.’ ‘De omvang van de zaak heeft veel partijen in de bouw in negatieve zin verrast. Dit is heel slecht voor de beeldvorming van de bedrijfstak. Wij vrezen dat er nog meer van deze verhalen naar buiten komen.’ (*de Volkskrant*, 21.6.2002, Bouwbedrijven vormen één groot kartel)

In een overzichtsartikel concludeert *de Volkskrant*:

1. De schaduwboekhouding is authentiek;
2. Alle bouwbedrijven zijn potentiële verdachten;
3. Ook andere bouwbedrijven hebben schaduwboekhoudingen;
4. Er zijn geheime fondsen om te vereffenen;
5. De afspraken zijn ook gemaakt bij de grote projecten;
6. Ook de ingenieursbureaus zitten in het spel;

7. De overheid wist ervan maar zag onoorbare praktijken door de vingers.

(*de Volkskrant*, 22.6.2002, Bouwkartel in opperste verwarring)

NMa

Een aantal bedrijven waaronder Heijmans werkt niet mee aan onderzoeken van de NMa. Men weigert drie medewerkers met de NMa te laten praten. Er wordt rapport opgemaakt tegen Heijmans teneinde het bedrijf te kunnen beboeten. (*NRC Handelsblad*, 25.6.2002, Bouwconcerns werken niet volledig mee)

Opnieuw doet de NMa ook in juni invallen bij bedrijven.

Politiek

Oud-kamerlid Van Gijssel: 'Hopen dat de uitkomst van de affaire is dat de machtspositie van de grote bouwers wordt gebroken. Want als kleintje kom je er nu bijna niet aan te pas bij de aanbestedingen. Tenzij je je helemaal uitlevert. Als de toegankelijkheid van de markt wordt vergroot, zien velen dat als een grote winst.' (*Cobouw*, 28.6.2002, Enquête kan monopolie grote bouwers doorbreken)

AVBB/Brinkman

Er wordt een nieuwe versie van de gedragscode aan het kabinet en aan de parlementaire enquêtecommissie aangeboden. De nieuwe versie kent sancties. In een brief aan de parlementaire enquêtecommissie stelt Brinkman: 'De uitzending van het televisieprogramma *Zembla* heeft geleid tot een stroom van veelal ongenueanceerde en negatieve reacties uit de samenleving. Als gevolg daarvan is helaas de gehele bedrijfstak bouw in een kwaad daglicht komen te staan. Het zo noodzakelijke vertrouwen in de sector is geschonden en de nadelige gevolgen daarvan zijn breed merkbaar. Dit is voor de betrokken bedrijven een uiterst vervelende situatie en zeker ten onrechte voor ondernemingen die met de aanleiding tot de ontstane commotie niets van doen hebben. De kwestie betreft immers slechts een deel van de bouwmarkt, bijvoorbeeld niet bij werken in bouwteam of één op één opdrachten. Het bestuur van de bedrijfstak betreurt het uiteraard zeer dat er nu kennelijk aanleiding is te veronderstellen, dat er door een aantal bedrijven ongeoorloofde prijsafspraken zijn gemaakt.' (*Brief Brinkman aan de parlementaire enquêtecommissie Bouwnijverheid*, 20.6.2002, p.1)

Het AVBB stelt dat bouwondernemers ook na 1992 zijn doorgegaan met onderlinge afspraken omdat er nog geen nieuw systeem was. Brinkman beklemtoont dat de schuld van de onregelmatigheden in de bouw deels bij de overheid ligt. De overheid treuzelde te lang met het opstellen van nieuwe aanbestedingsregels (die waren pas in 2001 klaar). Brinkman wijst erop dat de overheid de afgelopen jaren als opdrachtgever is tekort geschoten. (*De Telegraaf*, 29.6.2002, Strengere regels voor bouwbedrijf)

Juli 2002

Ondernemers

Brinkman: 'Belangrijkste redenen om vast te houden aan het systeem waren volgens Brinkman de afdekking van risico's en discontinuïteit. Om er zeker van te zijn dat niet verkeerd is berekend, werd bij andere bedrijven geïnformeerd. Ook waren er contacten om aan te geven dat het verkrijgen van een bepaalde opdracht noodzakelijk was voor het voortbestaan van het bedrijf.' (*Cobouw*, 1.7.2002, Brinkman: prijsafspraken bij aanbestedingen ook na 1992)

NRC Handelsblad meldt dat Heijmans heeft gekozen voor een nieuwe PR-lijn. Niet meer het zelf zoeken van publiciteit, maar zwijgen. 'Berichtgeving (...) is alleen maar slecht voor de naam van de onderneming.' (*NRC Handelsblad*, 4.7.2002, Heijmans even stil over fraude)

Janssen, bestuursvoorzitter van Heijmans: 'Ik kan niet uitsluiten dat ook wij aan het systeem van rekenvergoedingen hebben meegedaan. Er bestaat het vermoeden dat na zaken, die vroeger legaal waren, een grijze periode volgde, waarin het verboden was. Dat moet, en dat, dat mag je de bouw verwijten, was kennelijk niet duidelijk genoeg gemarkeerd. Bedrijven kunnen zich dat aantrekken. Maar de overheid ook. Van rekenvergoedingen is misschien ten onrechte gedacht dat dit na 1992 gedoogd werd en mensen ermee zijn doorgegaan. De afspraken zijn nog een tijd doorgegaan.' Maar beklemtoont Janssen, 'het soms laakbare gedrag van bouwondernemingen is een direct resultaat van de houding van het rijk.' Janssen wijst erop dat bouwers veel van de overheid accepteren en niet rebelleren als er geleurd wordt en zo: 'De vraag is: verhef je je stem daartegen of niet? In de bouw is het gebruikelijk dat je dat niet doet. Waarom niet? De volgende dag moet je weer met diezelfde partij over andere pro-

jecten onderhandelen.' Janssen stelt dat prijsafspraken nog steeds doorgaan: 'Bij middelgrote en kleine bedrijven ben ik ervan overtuigd, nee, laat ik het zo zeggen: het zou me niet verbazen als dit nog doorgaat. Ik hoor wel eens wat uit het veld.' En over stoppen zegt hij: 'De bouw is een verdeelde sector. Er zijn best initiatieven geweest om er een streep onder te zetten. Maar dergelijke afspraken kun je helaas niet in je eentje maken. Je zit in een systeem, of je zit er niet in.' (*NRC Handelsblad*, 19.7.2002, Rijk houdt bouw in wurggreep)

'Niet de bouwsector is de boosdoener, maar juist de overheid, die bouwondernemingen steeds meer "uitpeest" en het mes op de keel zet. Je moet eigenlijk niet in de hand bijten die je voedt,' verklaart Janssen. 'Maar er is een vertekend beeld ontstaan van een branche die elkaar het balletje toespeelt en lekker de zakken vult. Veel mensen weten niet dat de overheid de bouwwereld al jaren in een wurggreep houdt. Vergelijk het met een bak vol ratten, waar af en toe van bovenaf een stukje kaas in wordt gegooit. We vreten elkaar op om met de grootst mogelijke moeite nog een paar centen te verdienen. En de overheid is de lachende derde. Het is een duivels dilemma. Verzet je je tegen het rijk, de provincie of de gemeente, dan krijg je geen opdracht meer. Minister Netelenbos vond een winstpercentage van 2,5 procent bij grote bouwprojecten als de Schipholtunnel meer dan genoeg. Waar haalt ze het recht vandaan om dat even te bepalen?' Over de enquête: 'Het is goed dat er onderzoek komt. Maar als ik bij mijn kapper kom, wordt er gezegd: "Goh, ik lees dat u een fraudeur bent." Dat overkomt niet alleen mij, maar talloze collega's in de bouw. Volkomen ten onrechte, want er wordt bij dit bedrijf niet grootschalig gefraudeerd, zoals nu wordt gesuggereerd.' (*De Telegraaf*, 27.7.2002, Bouwwereld in duivels dilemma)

Van Vonno, bestuursvoorzitter BAM NBM: méér dan het invoeren van een aangepaste gedragscode wil de BAM niet doen, zou verkeerd begrepen worden 'en daarmee als raad van bestuur de hele onderneming zenuwachtig maken.' Er is gesproken met ongeveer honderd 'markt mensen' van BAM over mogelijke fraude. 'Al die gesprekken leverden volgens de bouwer echter helemaal niets op en conclusies werden nooit opgeschreven.' En N. de Vries, lid van de raad van bestuur van BAM NBM, wordt opnieuw opgewonden opgevoerd: 'Wat mij buitengewoon irriteert, en dat hoort u nu aan mijn stem, is het beeld dat wij slechts vette, luie bouwers zijn, die elkaar de bal toespelen! Door de opwinding ben ik nu zelfs uw vraag vergeten.' (*NRC Handelsblad*, 10.7.2002, BAM: De hele bouw rot? Dat is onjuist)

R. Kottman, voorzitter van de raad van bestuur van Ballast Nedam: 'Ik kan absoluut niet uitsluiten dat wij, net als de hele Nederlandse bouw, ook bij prijsafspraken betrokken zijn geweest.' Betrokkenheid bij cases als Gelredome en de busbaan Schiphol ontkent hij: 'Ik weet niet wat zich hier allemaal heeft afgespeeld.' (*NRC Handelsblad*, 13.7.2002, Bouwer Ballast geeft kartel toe)

NRC Handelsblad concludeert eind juli: 'Tot eind vorig jaar heeft Ballast Nedam meegedaan aan illegale prijsafspraken bij aanbestedingen in de bouw, zo is wel duidelijk.' (*NRC Handelsblad*, 27.7.2002, Ballast ziet bouwbranche in beroering)

H. Hazewinkel, voorzitter van de raad van bestuur van Volker Wessels 'houdt er rekening mee dat er binnen het bedrijf na 1992 ongeoorloofde praktijken met rekenvergoedingen zijn doorgezet. "Bij zo'n grote groep ondernemingen kun je nooit overzien of werknemers contact hebben gehad met collega's van andere bedrijven.'" Hazewinkel stelt vast 'dat er een heel negatief beeld van de sector is ontstaan. Het vertrouwen is geschaad.' De enquête kan evenwel een zuiverende werking hebben: 'Ik hoop dat de enquête leidt tot een cultuurverandering binnen de hele bedrijfstak.' (*Het Financieel Dagblad*, 25.7.2002, Enquête wordt Brent Spar voor de bouw)

En elders zegt hij het zo: 'Het helemaal uitsluiten van in het verleden gemaakte prijsafspraken kan ik niet.' En over de schaduwboekhouding van MIB/KWS: 'Wij zijn nagegaan wat dit geweest moet zijn. Daar kwamen we alleen niet uit. Als er wat aan de hand is geweest, dan is dat zo. Daar ben ik ben niet trots op.' En over de bedrijfscultuur zegt hij: 'Maar nu terugkijkend is een groot aantal van ons opgegroeid met het idee dat een beetje door rood rijden, niet door rood is. Een beetje te hard, is niet te hard. Ik constateer wel dat veel mensen oprecht van mening zijn dat rekenvergoedingen absoluut te rechtvaardigen zijn.' Hazewinkel spreekt mensen niet aan op fouten uit het verleden: 'Nee. Mijn prioriteit is de toekomst. Ik draag ook verantwoordelijkheid voor fouten in het verleden en die hebben we dan te accepteren. Na 1992 ontstond een heel onduidelijke periode en zijn sommige medewerkers betrokken geweest bij afspraken. Heeft dat geleid tot zelfverrijking van die mensen? Nee. Dan zie ik geen aanleiding nog zoveel jaar na dato daarop terug te komen.' Over het aanbestedingsbeleid van de overheid zegt hij nog: 'We helpen de sector om zeep wanneer we doorgaan met de laagste prijs doctrine. Er is dan namelijk altijd wel iemand die op korte termijn de cash kan gebruiken en laag

inschrijft.' Hij pleit daarentegen voor partnering. (NRC Handelsblad, 25.7.2002, Een beetje te hard rijden was niet te hard)

Onderzoek

B. van der Lugt, Forensic Services Deloitte & Touche, deed onderzoek naar opzetjes tussen lokale overheden en aannemers. 'In de helft van de gevallen vonden wij aanwijzingen voor illegale prijsafspraken.' En over corruptie: 'Het kan heel snel afglijden. Verbazingwekkend.' Conclusie: 'De top van een bouwonderneming moet het personeel veel duidelijker maken wat verwacht wordt op het gebied van integriteit. De bouw moet orde op zaken stellen. Ze zouden moeten toegeven dat het niet goed gegaan is. Nu nog voordat de openbare verhoren beginnen. Dat zou ze sieren. Er komt straks namelijk nog genoeg ellende naar boven. (...) Maar als het waar is wat ik hoor en zie, zijn we diep gezonken. Dat komt neer op georganiseerde criminaliteit.' (NRC Handelsblad, 9.7.2002, 'Integriteitmafia' ziet opzetjes in de bouw)

Uit onderzoek van Cap Gemini (in opdracht van de NMA) blijkt dat de Nederlandse bouw een aantal kenmerken heeft die het risico van kartelvorming vergroten. Dit geldt vooral in de gww. Tegelijkertijd wordt vastgesteld dat de kans op economische machtsposities geringer is. In het onderzoek wordt wel vastgesteld dat de grote bedrijven via combinaties bij alle grote projecten betrokken zijn: 'Voor het vermoeden van prijsafspraken zijn er volgens het rapport wel aanwijzingen. De meest belangrijke daarvan is de gewoonte van bedrijven om gezamenlijk in te schrijven voor bouwprojecten.' (Het Financieel Dagblad, 20.7.2002, Bouwwereld houdt marktwerking op afstand)

Cap Gemini: 'Het NMA-onderzoek stelt echter dat er "misschien meer combinaties zijn dan nodig is" en dat ook "meer ondernemingen deelnemen aan die samenwerkingsverbanden dan nodig is." Dat alles zou kartelvorming in de bouw met zich mee kunnen brengen.' (NRC Handelsblad, 22.7.2002, Bouw leent zich snel voor kartelvorming)

De Vereniging Nederlandse Gemeenten, VNG brengt een nota uit waarin gemeenten wordt gemaand voorzichtig te zijn in aanbestedingen en vermoedens van fraude te melden bij de NMA. Ook wordt gepleit voor afschaffing van de Raad van Arbitrage voor de Bouw.

A. Dorée, hoogleraar TU Twente, zegt dat overheid medeschuldig is aan de vermeende wantoestanden in de bouw: 'De overheid wil als opdrachtgever voor zo weinig mogelijk geld zoveel mogelijk producten krijgen en probeert aannemers uit te knijpen.' Ook al is Dorée tegen aanbestedings-toerisme (aannemers die inschrijven om rekenvergoedingen die ze niet maken te incasseren), pleit hij voor rekenvergoedingen 'bij aanbestedingen waarbij aannemers ook ontwerpen moeten maken en/of specifieke uitvoeringswijzen moeten doorrekenen' en voor het recht van de laagste inschrijver om zich terug te trekken. (De Telegraaf, 27.7.2002, Bouwwereld in duivels dilemma)

Augustus 2002

Onderzoek

Prijsafspraken en vooroverleg zijn volgens Dorée goed te verklaren: 'Ze zijn het gevolg van de onvolkomenheden in de bouwmarkt.' Hij pleit voor andere contractvormen (zoals het bouwteam van de A5). (de Volkskrant, 3.8.2002, Loven en bieden rond de bouwput)

Dorée verwacht dat het 'voor mensen die de bouwwereld niet kennen zelfs een bijzonder saaie enquête wordt. Veel te ingewikkeld. Voor de gewone burger is de enquête niet interessant, denk ik, het staat te ver van ze af. (...) Misschien worden er wat incidenten boven water gehaald en uitgeplozen, maar het is de vraag of die betekenen dat die praktijken in de gehele bouw plaatsvinden. En laat het eens waar zijn dat er enorme winsten zijn gemaakt. Waar zijn die dan gebleven? Ten opzichte van andere bedrijfstakken worden er marginale winsten gemaakt in de bouw, een paar procent.' (Rotterdams Dagblad, 17.8.2002, Het wordt zeer ingewikkeld) Dorée stelt dat 'de commissie de problemen in de bouw niet op kan lossen.' Daarvoor is het systeem te sterk. 'Het oude systeem is zo dwingend dat uitbreken de afzonderlijke bedrijven voor een reëel bedrijfsrisico stelde.' (NRC Handelsblad, 22.8.2002, Commissie-Vos kan problemen in de bouw niet oplossen)

A. Buur, directeur van het EIB, gaat te keer tegen het rapport van Cap Gemini. 'Onzorgvuldig, onjuist en onvolledig.' De kritiek richt zich op de onderzoeksmethodologie. Op de werkelijke conclusies wordt niet inge-

gaan. (*Het Financieele Dagblad*, 2.8.2002, Onderzoek bouwsector voor NMA schiet ernstig te kort)

Uit onderzoek van TNO en SEO blijkt dat het rijk fors duurder uit is dan private opdrachtgevers. 'In totaal heeft de overheid tussen 1990 en 2000 145 miljoen euro méér betaald dan private opdrachtgevers zouden hebben uitgegeven voor hetzelfde vloeroppervlakte.' Volgens de onderzoekers is het kostenverschil 'opmerkelijk'. (*NRC Handelsblad*, 3.8.2002, Rijk fors duurder uit met kantoren)

C. Jansen, jurist aan de KUB: 'Tien jaar niets doen en dan komen met een doekje voor het bloeden.' Dat verwijt kun je de overheid maken, vindt jurist C. Jansen. Er kwam immers pas in 2001 nieuwe wetgeving. 'Een zwaktebod'. Jansen pleit er voor dat de enquêtecommissie onderzoekt welke prikkels tot het handelen van bouwondernemers hebben geleid: 'De gelegenheid maakt de dief.' (*Metro*, 8.8.2002, Overheid wist al jaren van afspraken in bouw)

Jansen stelt in *Cobouw* meer vragen dan een wijze kan beantwoorden. 'Een hele waslijst dus. Ik ben benieuwd of de commissie erin zal slagen voor een voldoende aantal representatieve projecten een bevredigend antwoord te krijgen op al deze vragen, om gefundeerde conclusies over de hele bouw te kunnen trekken.' Hij is sceptisch of de enquêtecommissie een nieuw aanbestedingssysteem zal ontwerpen. (*Cobouw*, 20.8.2002, Vragen)

En elders zegt hij: 'Eigenlijk heeft de Nederlandse bouwwereld pech. Illegale afspraken zijn van alle tijden en alle landen. Alleen weet men het in de meeste landen verborgen te houden.' (*Het Financieele Dagblad*, 21.8.2002, Spanning bij bouwers loopt op aan vooravond enquête)

De econoom E. van Damme stelt: 'Gedurende bijna een decennium is voor de sector onduidelijk geweest wat wel en niet mocht. Het is niet verbaazingwekkend dat de sector zich tegen deze onzekerheid heeft ingedekt door maar op oude gewoonten terug te vallen, hoewel dat natuurlijk niet goed te praten valt. Duidelijk is dat de overheid tekort geschoten is in haar kerntaak: het zorgen voor een adequate marktordering.' (E. van Damme, 'Bouwfraude: voorselectie in plaats van vergoeding', in: *ESB*, 23.8.2002)

Onderzoek van PwC laat zien dat offertes van bouwbedrijven voor infrastructuurprojecten erg dicht bij elkaar liggen. In 60 procent van de aanbestedingen van de rijksoverheid zijn de prijsverschillen van de vijf laagste aanbieders minder dan 3 procent. '25 procent van de aanbestedingen vertoont kenmerken die kunnen worden geassocieerd met prijsafspraken.' Bij eenderde van haar aanbestedingen overlegt het rijk nog voor afsluiting van het contract met bouwers over aanpassingen van de prijs en het bestek, hetgeen in strijd is met de regels van de EU. (*Het Financieel Dagblad*, 22.8.2002, Bouwoffertes liggen vaak vlak bij elkaar)

Ondernemers

HBG hult zich in zwijgen. 'De mogelijke bouwfraude is gewoon een heel complexe materie.' En: 'We zijn er in het verleden niet in geslaagd onze boodschap duidelijk voor het voetlicht te brengen. Dit zijn geen dingen die makkelijk bij de mensen blijven hangen,' aldus een woordvoerder van HBG. (*NRC Handelsblad*, 2.8.2002, HBG zegt 'ssst' na Schipholtunnel)

'Het is een klein wereldje. Iedereen kent elkaar en sinds Bos met de boekhouding van Koop Tjuchem naar Justitie liep, heerst er wantrouwen. Ze zeggen dat de telefoon wordt afgeluisterd door de politie. Ik begin het te geloven,' aldus een bouwondernemer. En hij vervolgt: 'Wie kunnen ze aanpakken? Iedereen doet het. Als het Openbaar Ministerie strafrechtelijke vervolging wil instellen tegen een bedrijf of aannemer, moeten ze ook de anderen pakken. Het gaat om honderden bedrijven. Dat is niet te doen.' (*Trouw*, 8.8.2002, Wie kunnen ze pakken? Iedereen doet het in de bouw)

'Plotseling zaten ze in het verdachtenbankje, de in dure pakken gestoken voormannen van Nederlands grootste bouwconcerns. Gezaghebbende leiders, graag geziene leden van Rotaryclubs met altijd mooie verhalen over hun mannenwereld, zaten nu met de mond vol tanden. Fraude? Kartels? Prijsafspraken? De captains of industry haptten naar adem en werden stil, heel stil.' (*Rotterdams Dagblad*, 17.8.2002, Het wordt zeer ingewikkeld)

'De bouwers kiezen zorgvuldig uit wat ze nu toegeven. Ze gaan alleen met de billen bloot over het bestaan van het systeem van rekenvergoedingen. (...) De bouwers vinden overigens dat de overheid óók fout is. Ze stellen dat de Nederlandse overheid het systeem van rekenvergoedingen bleef gedogen nadat het was verboden door de EU. Wanneer aan dat gedo-

gen een eind kwam, is niet duidelijk. Vandaar dat het doorging. Ook speelt mee dat de bouwers het terecht vinden dat ze een rekenvergoeding krijgen voor gedane arbeid.’ (*Haagsche Courant*, 19.8.2002, Bouwbazen geven fraude voorzichtig toe)

‘Nog voordat de officiële verhoren van de PEC bouwnijverheid zijn begonnen, komt uit de sector al de erkenning dat aannemers inderdaad op vrij grote schaal verboden prijsafspraken hebben gemaakt. De verdedigingslinie die van ondernemerszijde wordt opgeworpen is duidelijk: eigenlijk wilden we die prijsafspraken ook zelf niet, maar er viel nu eenmaal niet aan te ontkomen en voor het overige hebben we netjes ons werk gedaan.’ (*Algemeen Dagblad*, 20.8.2002, Lastige bouwenquête)

‘Bouwbedrijven kwamen tot voor inderdaad bij elkaar om opdrachten te verdelen. Tijdens dat soort bijeenkomsten, veelal in wegrestaurants, werd afgesproken wie welke opdracht kreeg. De bouwers die misgrepen, mochten dan bij de opdrachtnemer als een soort tegoed 1 procent van de bouwsom reclameren als gederfde inkomsten. Die bedragen werden bij een volgende bijeenkomst, als een andere bouwer in de prijzen viel, tegen elkaar weggestreept’, aldus een bestuurder van een groot beurs genoteerd bouwbedrijf. (*De Telegraaf*, 20.8.2002, Eigenlijk had de bouwsector een goed werkend kartel)

De bouwenquête ‘is op dit moment de enige manier waarop een einde gemaakt kan worden aan alle praktijken en beschuldigingen. Het is treurig, maar waar. Pas nu kunnen we het hele probleem definiëren en er op heldere wijze een eind aan maken.’ (*De Telegraaf*, 20.8.2002, Eigenlijk had de bouwsector een goed werkend kartel)

Stoppen

‘Grote Nederlandse bouwbedrijven hebben tussen 1989 en 2001 verscheidene keren geprobeerd uit het systeem van illegale prijsafspraken te breken en zich aan de wet te houden. Dat zeggen (oud)bestuurders van Nederlands grootste bouwconcerns. Omdat de pogingen volgens oud-topman van HBG J.Veraart “een drastische verlaging van het aantal orders” tot gevolg had, besloten de bouwers om zich tot weer te committeren aan onderlinge prijsafspraken en het voeren van vooroverleg bij aanbestedingen. Veraart was betrokken bij verschillende pogingen te bre-

ken met de illegale praktijken. Volgens hem stapten alle beursgenoteerde bouwconcerns uit het systeem, maar werd dit een half jaar later al teruggedraaid. Het was door “gemakzucht en gewenning aan een bepaald systeem niet mogelijk het grote aantal neuzen in dezelfde richting te krijgen. Er waren te veel partijen bij de aanbestedingen betrokken. Je aan het stelsel onttrekken kon niet alleen. We waren met zijn allen gevangen in het systeem.” Volgens Veraart is de erkenning van de pogingen geen schuldbekenenis, maar een blijk van de worsteling met de problematiek.’

In het artikel wordt ook C. Reigersman, bestuursvoorzitter van HBG genoemd: ‘Reigersman benaderde ons vanuit een grote ongerustheid. Zijn insteek was: de markt is ziek,’ aldus een ingewijde. Reigersman zelf: ‘Ik heb met altijd beziggehouden met het verbeteren van de branche. Maar dat is moeilijk, omdat de bouwsector zo gefragmenteerd is. Zo iets los je niet op een achternamiddag op.’ (*NRC Handelsblad*, 15.8.2002, Bouwers wilden af van illegaal systeem)

H. Hazewinkel, bestuursvoorzitter Volker Wessels, was niet betrokken bij de gesprekken over het stopzetten van het illegale systeem: ‘Ik ken wel de verhalen dat het geprobeerd is. Ik heb gehoord dat de eerste poging in 1993 is ondernomen.’ Hazewinkel zegt in juli 2001 voor het eerst met de groten gesproken te hebben over de prijsafspraken. (*Haagsche Courant*, 16.8.2002, Prijsafspraken in bouw waren niet te stoppen)

Kartel Schiphol

Op basis van de schaduwboekhouding van Bos valt te reconstrueren dat de ‘Schiphol acht’ de werken op en rond Schiphol onderling verdelen. Niet alleen de normaal aanbestede werken, maar ook de werken met innovatieve contractvormen. De ‘Schiphol 8’ zijn: BAM NBM, BallastNedam, HBG, DuraVermeer, Heijmans, Koop Tjuchem, KWS en Ooms. (*de Volkskrant*, 10.8.2002, Megafraude bij uitbreiding van Schiphol)

Zeezand

Ballast Ham Baggeren en Boskalis hebben een monopolie opgebouwd op de markt van zeezand via de zogenaamde Fortput. Er zijn illegale prijsafspraken en concurrenten worden afgekocht. R. Berends van Boskalis stelt ‘dat hij niet op de hoogte is van prijsafspraken.’ (*de Volkskrant*, 12.8.2002, Geheim pact baggeraars over zeezand)

Corruptie

Gemeld wordt dat er onderzoeken zijn gestart naar corruptie van ambtenaren werkzaam bij de Rijksgebouwendienst. (*NRC Handelsblad*, 10.8.2002, Bouwfraude ambtenaren onderzocht)

Na lang getouwtrek krijgt de enquêtecommissie inzage in het onderzoek van Deloitte & Touche naar corruptie van ambtenaren in Zuid-Holland. (*Het Financieele Dagblad*, 13.8.2002, Enquêtecommissie mag verhoren Deloitte inzien)

Bos

Het boek *Bouwfraude* van de hand van C. Bos verschijnt: 'Om geen enkel risico te lopen had mijn broer een deel van de schaduwboekhouding om zijn lichaam gebonden. We hielden er rekening mee dat we door een groep door de bouwwereld ingehuurd Joegoslaven zouden worden overvalen.' (*De Telegraaf*, 10.8.2002, Ik ben doodziek van dat gesjoemel)

Bouwondernemer Terlingen

Terlingen beschuldigt topambtenaren van VROM er in een uitzending van *Zembla* op 16.8.2002 van dat zij de geheime locaties van toekomstige Vinex-locaties hebben doorspeeld aan bouwondernemers.

Later blijkt dat verhaal onhoudbaar.

AVBB/Brinkman

'Afgelopen maanden is mij steeds duidelijker geworden dat er bij openbare aanbestedingen handelswijzen zijn voortgezet die vóór 1992 pasten binnen de Nederlandse wet (sterker nog: die door het toenmalige kabinet in het buitenland zijn verdedigd en waar men elders jaloers op was!), maar die daarna door "Brussel" zijn verboden. Men zag kennelijk geen werkbare oplossingen. Daarmee is de wet overtreden. Naar mijn idee is sprake geweest van meer dan een incident. Dat is nooit goed te praten en dat doe ik dus ook niet. Maar het uitblijven van nieuwe regelingen – een nieuw aanbestedingsreglement werd vooral door vertragingen aan overheidskant pas in september 2001 van kracht! – plus ongewenst gedrag van de overheid als opdrachtgever bevorderden in die tussentijd wel dat de oude structuren werden voortgezet,' (Brinkman in een column in *Cobouw*, 20.8.2002, Enquête is fundament voor de toekomst)

Brinkman zegt aan de vooravond van de enquête: 'Uiteindelijk moet ik namens het bestuur van het AVBB erkennen dat er geen sprake is van een incident. Er zijn dingen gebeurd die niet mogen. Ik kan dat niet recht praten. Wij hebben indicaties dat de regels structureel zijn overtreden. Gezien de systematiek moet ik ervan uit gaan dat men binnen de sector wist dat er prijsafspraken werden gemaakt en dat er voorvergaderingen werden belegd. Ook de manier waarop die afspraken werden verrekend, was binnen de sector bekend.' Brinkman bevestigt dat de top van de bedrijven op de hoogte was: 'Ja, daar ga ik van uit.' Over de redenen van het gedrag van bouwondernemers zegt hij: 'We hebben in dit land een cultuur van krenterige opdrachtgevers die elke keer opnieuw het onderste uit de kan willen. Het risico wordt wel heel eenzijdig bij de bouw gelegd en dan moet je niet raar opkijken als bouwbedrijven op zoek gaan naar een vergoeding voor dat risico.' Over overwaaien, zegt hij: 'Binnen het bestuur van het AVBB dacht men nog dat het wel zou overwaaien.' Zelf was Brinkman in het begin onwetend: 'Ik was oprecht verbaasd over de feiten die in *Zembla* naar voren kwamen. Als dit klopt hadden we dat toch moeten weten, was mijn eerste gedachte. Later is gebleken dat er meer van de oude cultuur is blijven hangen dan we wisten.' En over het overleg met de grote bedrijven: 'Dat waren hele pittige gesprekken. Vooral omdat de bouw als geheel deze zaak wordt toegerekend, terwijl het probleem toch vooral zit in de openbare aanbestedingen van overheidswerk in de GWW. Intern is er veel druk op de bedrijven in deze sector uitgeoefend om begane misstappen te erkennen.' (*de Volkskrant*, 17.8.2002, Bouwtop was al op de hoogte van fraude)

Brinkman: 'Ik praat prijsafspraken niet goed, maar verklaarbaar is het wel. Na de uitspraken van Brussel bleef er lang een mistige situatie bestaan omdat de overheid onvoldoende duidelijkheid gaf over het nieuwe systeem.' (*Cobouw*, 19.8.2002, Vergoeding rekenwerk keert terug)

Net voor de enquête komt Brinkman met suggesties voor een gezamenlijk meldpunt van overheid en bouw voor de aanpak van misstanden. Ook gaat hij in op de nieuwe gedragscode in huisorgaan *Bouwnieuws*.

'Na al het nieuws in de afgelopen maanden en de bewijslast die de enquêtecommissie en Justitie in handen hebben, weet iedereen dat er wel wat aan de hand moet zijn,' stelt P. Wouters, woordvoerder van het AVBB in *Haagsche Courant* van 19.8.2002

Het AVBB brengt een Toekomstvisie uit. Centraal staat de vraag hoe de bouw te veranderen in een pro-actieve, zelscheppende industrie. Het AVBB pleit voor het instellen van een publiek private commissie die de overheid en de bouw moet adviseren over de gewenste vernieuwingen in de bouw. Voorbeeld is de Commissie *Rethinking Construction* in Engeland. (Cobouw, 22.8.2002, AVBB: zware commissie moet kabinet adviseren)

Reactie op Brinkman

‘Brinkman kiest voor de vlucht naar voren. Door nu al het boetekleed aan te trekken haalt hij de enquêtecommissie de wind uit de zeilen. We wisten het immers allemaal al, nietwaar? Bovendien, vergoelijkt Brinkman, wordt de kritiek te eenzijdig op de bouw gericht. Sterker, “krenterige opdrachtgevers die het onderste uit de kan willen” – en daar hoort in zijn optiek ook de overheid als grootste opdrachtgever bij – noopten bouwondernemers tot frauduleus handelen. De commissie zou zich op de toekomst moeten richten en minder op misdragingen in het verleden. Dat is een gotspe. Terecht trekt commissievoorzitter Vos zich weinig aan van deze redenering die een hoog de-gelegenheid-maakt-de-diefgehalte heeft.’ (de Volkskrant, 21.8.2002, Geen zand erover)

‘Daardoor is het immers nu wel duidelijk dat de bouw zijn opdrachtgevers jarenlang heeft opgelicht. Brinkman kiest voor de aanval en wijst de overheid aan als medeplichtige. Volgens hem zijn de prijsafspraken min of meer uitgelokt door het overheidsbeleid. Brinkman hanteert hier een twijfelachtig argument, dat blijkt geeft van een weinig integere houding van de bedrijfstak.’ (Het Financieele Dagblad, 22.8.2002, Vertrouwen)

Topambtenaar als verdediger van de bouw

Aan de vooravond van de enquête zegt H. Prins, directeur generaal van RWS: ‘we zijn geen politie-instelling.’ Kern van zijn betoog is dat er niet zoveel aan de hand is in de bouw en dat alle verhalen schromelijk overdreven zijn. ‘Ik geloof eenvoudig niet... (...) Natuurlijk zijn we praktijken tegenkomen... (...) We hebben het een enkele keer geconstateerd. (...) Mijn vrees is dat er straks een paar incidenten naar buiten komt en dat daarmee de hele branche wordt besmeurd. Dat zou doodzonde zijn. Opdrachtgevers als de overheid hebben de bouwwereld ook nodig om al die projecten te kunnen doen.’ (De Telegraaf, 17.8.2002, Bouwwereld besmeurd door paar incidenten)

Prijsafspraken installatiesector

In korte berichten in *Algemeen Dagblad* van 20 en 21.8.2002 wordt gemeld dat er een geheim prijsoverleg bestaat in de installatiesector. Dat wordt natuurlijk door de sector ontkend.

Kabinet

Net voor de verhoren komt het kabinet met een derde tussenrapportage kabinetsacties Bouwnijverheid.

NMA

De NMA valt in augustus bij vijf bedrijven binnen

Augustus-september 2002

Koppen in de pers in augustus

‘Ambtenaren volop gestekt door bouw.’ *Telegraaf*, 23.8.2002

‘Marktwerking zoek in hele bouwsector.’ *de Volkskrant*, 23.8.2002

‘Twintig ruggen om een auto te kopen.’ *Algemeen Dagblad*, 23.8.2002

‘Topambtenaren beschuldigd van fraude.’ *Algemeen Dagblad*, 23.8.2002

‘Overheid betaalt te veel voor grote bouwwerken.’ *Het Financieele Dagblad*, 23.8.2002

‘Bouwer leidt overheid om de tuin.’ *NRC Handelsblad*, 24.8.2002

‘Aannemers: ambtenaren namen smeergeld aan.’ *NRC Handelsblad*, 23.8.2002

‘Installateurs verdeelden markt samen.’ *Cobouw*, 27.8.2002

‘We dachten niet aan iets onwettigs.’ *NRC Handelsblad*, 27.8.2002

‘Grote bouwers misbruikten betonkartel.’ *de Volkskrant*, 29.8.2002

‘Met de ambtenaar naar het bouwbordeel.’ *de Volkskrant*, 29.8.2002

‘De mislukte artiesten van het Circus Bouwfraude.’ *Cobouw*, 30.8.2002

‘Ambtenaren kunnen ook integer frauderen.’ *Trouw*, 30.8.2002

‘Steeds meer verdenkingen tegen Rijkswaterstaat.’ *De Telegraaf*, 30.8.2002

‘De potjescultuur werd breed gedragen.’ *Algemeen Dagblad*, 30.8.2002

‘Illegaal, maar zo voelt het niet.’ *Trouw*, 31.8.2002

Perscommentaar

‘Het bouwkartel, niet eens in staat voor zichzelf een vette overwinst te realiseren, oogt als een verbond van schlemielen. Boevenkoppige schle-

mielen, maar toch.' (*de Volkskrant*, 31.8.2002, Bouwkartel is verbond van boevenkoppige schlemielen)

September 2002

NMA

De NMA wil een boete opleggen aan KWS, omdat het bedrijf niet meewerkt aan onderzoek van het NMA. (*Algemeen Dagblad*, 18.9.2002, NMA geeft wegbouwer KWS boete)

Heijmans wordt beboet voor het niet meewerken.

Er zijn opnieuw acht invallen

Onderzoek

Volgens PRC maakte de onderlinge rekenvergoedingen de bouw in Nederland niet duurder. Op basis van internationaal vergelijkend onderzoek stelt PRC dat er 'geen aanwijzingen zijn dat het stelsel van rekenvergoedingen zou hebben geleid tot hogere bouwkosten.' (*Het Financieele Dagblad*, 18.9.2002, Rekenvergoeding maakte bouw niet duurder)

Perscommentaar

'Alsof het over de Hollandse maffia ging, verklaarde aannemer na aannemer voor de enquêtecommissie dat er niet te ontkomen was aan "het systeem".' (*Algemeen Dagblad*, 20.9.2002, De struisvogels van de bouwfraude)

'Dat er in de bouw handjeklap werd gespeeld, is geen echte verrassing. Maar de schaal waarop dat gebeurde, is ronduit verbijsterend. En niemand in de lange rij van getuigende bouwers toonde enige gêne, geheugens bleken plotseling ernstig te haperen, een enkeling waagde het zelfs om familie tijdens "een dagje Den Haag" via de tv te begroeten, een ander werd boos, omdat hij een wat bitse toon in de vraagstelling van een commissielid ontwaarde. De verhoren toonden een bedrijfstak, die volstrekt gevangen is in een frauduleus systeem en daar na vele jaren zo aan gewend is geraakt dan men er niet meer warm of koud van wordt.' (*Haagsche Courant*, 19.9.2002, Bouwenquête: misstanden zonder een spoor van gêne)

Oktober 2002

Perscommentaar

'In de wondere wereld van de bouw is niets wat het lijkt.' (*Vrij Nederland*, 5.10.2002, Een rookgordijn van pepernoten)

Brinkman

'Beul, maak het kort.' Brinkman pleit voor snelheid van afhandeling van de enquête. Hij pleit voor begrip: 'Maar vergeet niet dat bouwers worden geboren met het gen om met elkaar afspraken te maken. Niet om exorbitante winsten te kunnen maken, helemaal niet, maar gewoon om de continuïteit van hun ondernemingen te garanderen. Men verdeelt het werk om zodoende mensen en machines aan het werk te houden. Zo is het altijd gegaan; het was een gezonder bescherming van de eigen investeringen.' (*Forum*, 3.10.2002, Beul, maak het kort)

Ondernemers

Van Vonno (BAM): 'Een deel van het bedrijf was daarbij betrokken, inderdaad. Tot 1992 was vooroverleg toegestaan en wij zijn niet in staat geweest dat volledig uit te bannen. Wij hebben dat wel geprobeerd. Dat deze praktijk weer de vrije loop heeft gekregen, wist ik niet.' (*Trouw*, 18.10.2002, Ook BAM NBM nam deel aan illegaal vooroverleg)

NMA

De NMA besluit dat BAM en HBG hun belangen in asfaltcentrales moeten afstoten. Ondernemingen worden geacht zelf asfaltcentrales in eigendom te hebben.

November 2002

OM

Het OM gaat verschillende personen vervolgen voor corruptie en het maken van verboden prijsafspraken in de bouw in de periode 1992-1998. (*Het Financieele Dagblad*, 8.11.2002, Openbaar Ministerie vervolgt aannemers)

Brinkman

‘Ze hebben me niks verteld en dat was verkeerd. (...) Als een club zo in verraag is, moet je ze niet in de steek laten. (...) Bovendien moet je niet vergeten, dat we het hebben over een deel van de totale bedrijfstak.’ (*Het Financieele Dagblad*, 5.11.2002, De bouw mist nu elke communicatie)

‘Ik denk dat het slechte weer nog wel even zal aanhouden. Heel vervelend, maar laat de catharsis nu maar plaatsvinden. Laten we leren van de ellende.’ (...) Er bestaat nu een beeld van dikke kisten wijn en naar de hoeren gaan. Ik zeg niet dat het nooit gebeurt. Maar laten we nou niet doen alsof dat gemeengoed is.’ (*Vrij Nederland*, 23.11.2002, Het gevoel dat je afgeschreven bent, is het ergst)

‘Wie de verwachting heeft dat de lucht in enkele maanden is geklaard, zal teleurgesteld worden in de Kamer over het eindrapport van de enquêtecommissie.’ (*BouwNed*, 30.11.2002, AVBB bestuurders de bouw op)

Ondernemers

Een anonieme directeur van HBG: ‘Ik vind het niet meer dan normaal dat als er fouten zijn gemaakt, men daarop wordt aangesproken. Maar op het gebied van de prijsafspraken kun je het niemand persoonlijk kwalijk nemen.’ (*Het Financieele Dagblad*, 6.11.2002, Bouwers likken wonden na enquête)

Janssen, bestuursvoorzitter van Heijmans: ‘Dat gestuntel! Allemachtig! Daar zijn ze in de bouw nooit sterk in geweest, in hun woordje doen. Dat een deel zijn hersens niet gebruikt, stoort me. Om van die politici die daar een partij gemakkelijk zaten te scoren nog maar te zwijgen. (...) Je zet de televisie aan en hoppa, daar zit weer iemand bij *Nova* absolute onzin uit te kramen.’ En hij vervolgt: ‘De bouw is gecriminaliseerd. We worden afgeschilderd als een soort Al-Kaida-netwerk en dat is buiten iedere proportie. Ik zeg alleen dat ik er slecht tegen kan dat iedereen tegenwoordig maar ongestraft en ongefundeerd wat negatiefs kan roepen over mijn branche.’ Uiteindelijk zegt hij: ‘Maar achteraf moet ook ik constateren dat er nooit een geschikt moment was om het echt aan te pakken.’ (*Trouw*, 30.11.2002, Ik houd mijn mond niet)

Corruptie

Werkmaatschappijen van TBI worden ervan verdacht ambtenaren mee te hebben genomen op buitenlandse studiereizen in verband met de bouw van een gevangenis. (*NRC Handelsblad*, 30.11.2002, Mogelijke corruptie bij bouw gevangenis)

NMA

De NMA verdenkt Heijmans en Soletanche van kartelafspraken bij de Noord-Zuidlijn.

December 2002

Brinkman

‘Ik heb relatief makkelijk praten. Maar de baas van een individueel bedrijf zit onmiddellijk voor de vraag: wat gaat dit straks bij de NMA of het OM betekenen? Ik denk dat individuele leden veel meer onder het beslag van juristen zitten dan ik.’ (*Het Financieele Dagblad*, 6.12.2002, Mischien is de bouw niet zo geweldig gemanaged)

Via de onderlinge afspraken ‘werd wel de continuïteit van de sector veiliggesteld. Anders moest de gemeenschap dit geld ophoesten in termen van ww,’ aldus Brinkman. (*De Telegraaf*, 11.12.2002, Zenuwachtige bouwsector vreest Haagse boeteregen)

NMA

In de loop van 2003 zullen dertig tot veertig bouwbedrijven boetes krijgen van tientallen miljoenen euro van de NMA. (*De Telegraaf*, 6.12.2002, Boeteregen treft bouwbedrijven)

De NMA beboet KWS wegens het weigeren van medewerking: 27.000 euro.

Er wordt rapport opgemaakt tegen achttien wegenbouwers vanwege kartelafspraken rond asfaltcentrales.

Er wordt rapport opgemaakt tegen dertien wegenbouwers vanwege het maken van kartelafspraken.

Er wordt rapport opgemaakt tegen vijf bouwers die atletiekbanen aanleggen, onder hen is ook ingenieursbureau Arcadis.

Ondernemers

Hoefsloot, de beoogde bestuursvoorzitter van Heijmans stelt: 'Frustrerend. Alles (het door elkaar halen van fraude en corruptie en onderlinge afspraken, lv) wordt op één grote hoop gegooid. Voor de publieke opinie is het allemaal hetzelfde: het zijn allemaal boevenactiviteiten. Zeer onrecht.' (NRC Handelsblad, 6.12.2002, Wat zij willen, kan gewoon niet)

Tijdelijk bestuursvoorzitter B. Bemelmans van Heijmans zegt: 'Er is op bepaalde marktsegmenten kennelijk structureel gezondigd tegen de mededingwetgeving. Maar het betrof vooral die segmenten waar de overheid een monopoliepositie had. Het doel was niet prijsverhoging, maar risicobeheersing en capaciteitsverspreiding.' (Het Financieele Dagblad, 9.12.2002, Heijmans beticht NMA van scoringsdrift)

Een *Cobouw* enquête laat zien dat bouwondernemers slecht te spreken zijn over de vraag hoe de bedrijfstak zich verweert tegen de politiek. In de B&U zegt 14,2 procent goed (tegen 22,8 slecht). In de GWW is dat 8,2 procent goed, tegen 34,1 slecht. (*Cobouw*, 12.12.2002, Zware kritiek hoofdaanemers op verweer tijdens bouwfraudeaffaire)

Enquête rapport

Conclusies over de bouwsector:

- in de GWW zijn kartelachtige structuren;
- er was geen gezonde economische mededinging;
- er was een systeem van zeshonderd bouwers dat deed aan marktverdeling en prijsvorming;
- 'pepernoten' zijn claimrechten en vertegenwoordigen een geldswaarde;
- de overheid is benadeeld: geraamde schade door bouwkartel bedraagt ongeveer 8,8 procent;
- 'smeren en fêteren' komt op grote schaal voor;
- er zijn corrupte ambtenaren.

Aanbevelingen bouwsector:

- combinatievorming is ongewenst;
- rekenvergoeding is als principe niet nodig;
- rol van de Raad van Arbitrage moet vervangen worden door die van de civiele rechter;
- geheimzinnigheid rond aanbestedingen moet weg; openbaarheid; prijs is selectie criterium.

Constateringen over de politiek:

- de ministers Netelenbos en Jorritsma gingen over de schreef;
- minister Korthals heeft de kamer verkeerd geïnformeerd.

Constatering over handhaving:

- OM en NMA zijn tekort geschoten.

Aanbeveling relatie overheid-bouwbedrijfsleven:

- 'nieuwe zakelijkheid.'

Toelichting Vos

Vos stelt bij de openbaarmaking van het rapport dat 'de enquêtecommissie geschrokken is van de ernst en omvang van de onregelmatigheden.' De commissie heeft 'met verbazing, maar ook met verbijstering, kennisgenomen van de soms laconieke en doorgaans passieve wijze waarop personen op de hoogste posities in het betrokken bedrijfsleven, in ons landsbestuur en bij toezichthoudende instanties met de signalen en vermoedens van onregelmatigheden zijn omgegaan.' De commissie verwacht een benadeling van circa 8,8 procent: 'Dit percentage haalt de mythe dat het systeem van ondergronds overleg bedoeld zou zijn voor compensatie van rekenvergoedingen, onderuit. Het systeem dient primair tot marktverdeling en heeft onder meer als consequentie prijsopdrijving.' De commissie maakt zich ernstig zorgen over de 'cultuur van smeren en fêteren'.

Streng is de commissie voorts naar de overheid ('het weinig alerte en daadkrachtige optreden'), de trage en passieve houding van controleurs, toezichthouders en rechtshandhavers, ministers die de schade bagatelliseren, ernstige miscommunicatie binnen het OM inzake de case Schipholtunnel. Zeer kritisch is de commissie over Netelenbos (zij 'identificeerde zich met het "pepernoten"-verhaal'), Jorritsma ('het verkeerde voorbeeld') en Korthals ('onjuiste informatie').

Reactie Brinkman

'Het is een grauwe dag in de bouwgeschiedenis. Na zo'n rapport ontkomt je er niet aan schuld te bekennen. De sector is op de bon gezet. Wij gaan ons leven beteren.' (*Perscommentaar*, 12.12.2002)

Brinkman pleit een paar dagen later voor een generieke schikking en wordt daar één voor één door de grote bouwers in gesteund. Heijmans: 'Als je iets makkelijk kunt afhandelen, waarom zou je dan moeilijk doen.' (*De Telegraaf*, 17.12.2002, Bouwers willen wel schikken)

NMa

Directeur A.W. Kist verzet zich openlijk tegen een schikking. ‘De bouwsector zegt nu “pech gehad, we zijn tegen de lamp gelopen en zand erover.” Maar we moeten de zaken brengen naar de uitkomst die ze behoren te krijgen. Als het moet volgt een boete. Het recht moet zijn loop hebben. En als het AVBB waarschuwt voor jarenlange financiële gevechten, dan heb ik een mededeling voor ze: de bouwbedrijven kunnen de boetes ook gewoon voldoen.’ (*De Telegraaf*, 17.12.2002, Nieuwe onderzoeken NMa versjeter kerstfeest bouw)

Kist ergert zich ook aan de weigerachtige houding van Heijmans en Volker Wessels in NMa-onderzoeken.

Wetenschap

Professor Buur legt in *Cobouw* daags voor het verschijnen van het enquête-rapport nog eens uit wat argumenten ten faveure van het vooroverleg waren en vraagt zich af of die argumenten vanuit de economische theorie valide waren:

- korte orderportefeuille (niet valide);
- discontinuïteit leidt tot prijsdruk (niet valide);
- miscalculaties (gewoon ondernemersrisico);
- monopsonie vraagzijde (niet valide);
- druk om niet hoog in te schrijven (ondernemersrisico);
- rekenvergoeding (is in andere sectoren ook bij de prijs inbegrepen);
- leveren van lagere kwaliteit (niet valide);
- verrekenen winsten elders (niet valide);
- marktverdeling en prijsverbetering (niet valide);
- risicoverschuiving (niet valide).

‘Alles overwegend blijft maar een zeer beperkt aantal argumenten die kunnen worden aangevoerd ter rechtvaardiging van het vooroverleg. Dat zijn: het maken van een vuist naar de opdrachtgever die wil gaan leuren en de rekenvergoeding. De overige argumenten zijn in mijn ogen onvoldoende valide en in sommige gevallen zelfs strijdig met het doel waarvoor zij worden gehanteerd.’ Buur trekt de conclusie dat het vooroverleg ‘uiteindelijk niemand voordeel heeft opgeleverd.’ (*Cobouw*, 10.12.2002, Voor wie levert vooroverleg wat op?)

En later geeft Buur commentaar op het enquêterapport: ‘Van een miljardfraude is zo gezien op geen enkele wijze sprake. Laat staan dat het

miljarden zou moeten terugbetalen. De benadeling waarover de commissie spreekt is op geen enkele manier terug te vinden in de resultaten van de ondernemingen. Daar kan je dit soort claims dan ook niet uit betalen.’ (*Cobouw*, 17.12.2002, 8.8%)

De Delftse professor H. de Ridder brengt samen met TNO Bouw een visie uit over de bouw: *Het nieuwe bouwen in Nederland*. Door anders te gaan aanbesteden en aannemen kan er jaarlijks 9 miljard bespaard worden en kan het rendement in de bouw sterk omhoog. Tegelijkertijd kan de regelgeving een stuk minder stringent. Het gaat er om dat afgestapt wordt van het ouderwetse aanbesteden en van begin af aan wordt samengewerkt. Er moet ook gedacht worden in eindprestaties in plaats van dichtgetimmerde op inspanningen gebaseerde contracten. Ondanks de voordelen is De Ridder niet optimistisch: ‘De bouwwereld is heel conservatief. Die vindt bijna alles wat nieuw is eng.’ (*Het Financieele Dagblad*, 11.12.2002, Het huidige aanbestedingssysteem is fraudegevoelig)

De hoogleraren H. van de Heuvel en L. Huberts zeggen: ‘Het is zo erg als we al dachten. De overheid is wellicht voor honderden miljoenen euro’s in het pak genaaid door de grote krabbelaars van buiten, die er een beetje rijk van werden en de kleine in eigen gelederen, die naar de bordelen mochten, gratis golfen in het buitenland en een zakcent op de koop toe kregen. De zelfkant van de samenleving bestaat niet alleen uit bijstandschauffeurs en wao-oplichters, maar ook uit ondernemers, accountants, ambtenaren, ministers, opzieners en projectleiders en ze hebben hun eigen methoden: dubbele boekhouding, illegale prijsafspraken, zwart geld, valse facturen, list en bedrog, steekpenningen.’ *NRC Handelsblad*, 12.12.2002, Structuur polderkwaad niet blootgelegd)

De opstellers van het deelrapport van de enquêtecommissie *Aard en omvang van de onregelmatigheden* laten uitlekken dat er in de bouw wel degelijk ‘sterke aanwijzingen zijn voor structurele corruptie.’ (*Trouw*, 19.12.2002, Corruptie bouw is toch geen incident)

Perscommentaar

Geconcludeerd wordt ‘dat bouwondernemingen overduidelijk de staat en dus de belastingbetalers jarenlang via prijsafspraken en marktverdelingen voor miljarden euro’s hebben belazerd. De bouwers zullen links- of rechtsom met geld over de brug moeten komen om ten minste een deel

van het ten onrechte door heb in eigen zak gestoken geld terug te betalen.’ (*De Telegraaf*, 13.12.2002, Schokkend)

De enquêtecommissie trekt ‘op pijnlijke wijze (...) conclusies die er niet om liegen. Het beeld dat resteert is dat van een geperverteerde bedrijfstak. (...) Vaststaat dat de praktijken van de bouwnijverheid de overheid en dus de belastingbetaler zeer veel geld hebben gekost. Geld dat spoorloos verdwenen is.’ (*de Volkskrant*, 13.12.2002, Het rapport ...)

‘Alles en iedereen had kilo’s boter op het hoofd’ stelt *Algemeen Dagblad* daags na het uitbrengen van het rapport op 13.12.2002. ‘Een aanpassing van het Nederlands zelfbeeld is noodzakelijk. De gedachte dat wij als Noordeuropees land niet vatbaar zijn voor grootschalige corruptie is niet juist,’ stelt *Het Parool* eveneens op 13.12.2002

Ondernemers

BAM ‘bestrijdt dat het systeem van werkverdeling heeft geleid tot prijsopdrijving en daarmee tot benadeling van opdrachtgevers.’ Het percentage van 8,8 procent wordt van tafel geveegd: ‘Ten aanzien van dit punt wekt de commissie de indruk onvoldoende inzicht te hebben in de wijze waarop de prijsvorming van bouwprojecten tot stand komt.’ (*De Telegraaf*, 13.12.2002, Bouwkoepel wil juridische oorlog in de kiem smoren)

Heijmans stelt dat ‘de bouwsector fouten heeft gemaakt.’ (*de Volkskrant*, 13.12.2002, Brinkman roept sector op boete te doen) Bemelmans stelt: ‘Dit is niet iets waar we trots op moeten zijn.’ (*De Telegraaf*, 13.12.2002, Gildegedoe in de bouw moet nu echt overboord)

Maar Heijmans ontkent de benadeling.

Vice-voorzitter van het AVBB A. Struijk ‘verwijst die 8,8 procent naar het rijk der fabelen. Deze fantasie over de schade van de belastingbetaler is gebaseerd op de veronderstelling dat de echte marktprijs wordt ingediend door inschrijvers die niet hebben deelgenomen aan de afspraken die in het vooroverleg zijn gemaakt.’ (Rede op de Nieuwjaarsbijeenkomst van het EIB, 14.1.2003)

Ook Hazewinkel stoort zich aan de 8,8 procent: ‘Er is geen sprake geweest van prijsopdrijving, afgezien van incidenten. Ik zie de economische ratio-

nale voor de deelnemende bedrijven daar ook niet van in. Mijn indruk is dat de commissie er te veel achter zoekt.’ De schaal van de benadeling is ‘absoluut onrealistisch’. (*Het Financieel Dagblad*, 16.12.2002, Bouwer bagatelliseert enquête rapport)

Installateurs ontkennen dat zij samenspannen. Zij stellen, dat de ‘melding van de opdrachten pas na de inschrijving gebeurt.’ (*NRC Handelsblad*, 17.12.2002, Installateurs ontkennen fraude)

Claims

Opdrachtgevers melden dat zij het te veel betaalde terug willen. De gemeente Arnhem en het Waterschap Groot Salland nemen het initiatief. Gemeenten vragen ook om inzage in de schaduwboekhouding van Bos, die nog steeds niet openbaar is

Januari 2003

Claims

Opdrachtgevers beginnen zich te roeren: hoe krijgen we het te veel betaalde terug? Opdrachtgevers als Amsterdam melden zich eveneens.

Schaduwboekhouding

Er blijken ook buitenlandse bedrijven betrokken bij prijsafspraken. Zowel wegenbouwers als baggeraars. (*NRC Handelsblad*, 14.1.2003, Nederland is geen eiland van bouwfraude) Vos: ‘Er staan inderdaad buitenlandse bedrijven in. Dat is niet verder onderzocht. In ons eindrapport staat wel dat wij vrezen dat dat soort afspraken in het buitenland kunnen worden voortgezet.’ Natuurlijk ontkennen buitenlandse bedrijven in alle toonaarden. (*Cobouw*, 16.1.2003, Belgen liggen niet wakker van bouwfraude)

Wetenschap

EIB-directeur Buur verwijt de commissie vooringenomenheid: ‘De conclusie van een verschil van 8,8 procent is onhoudbaar.’ (*Cobouw*, 15.01.2003, EIB haalt uit naar enquêtecommissie)

Buur laat ook weten dat ‘lagere overheden in het algemeen niet het gevoel hebben jarenlang te veel te hebben betaald voor hun bouwopdrachten.

Daarmee weerspreken zij de opvatting van benadeling van de opdrachtgever die na de parlementaire enquête bouwnijverheid is ontstaan. Van de gemeenten, waterschappen en provincies denkt slechts 16 procent dat zij te veel hebben betaald.’ (*Persbericht EIB*, januari 2003)

Professor F. van Waarden zet de bouwaffaire in perspectief: ‘Zou de aannemer werkelijk een zoveel slechtere mensensoort zijn dan de doorsnee Nederlander? Een enkele aannemer zelf meent blijkbaar van wel: “Het zit ons in de genen.”’ F. van Waarden, ‘Bouwenquête beperkt bestek’, in: *ESB*, 24.1.2003

Politiek

Minister R. de Boer van Verkeer en Waterstaat meldt dat het ‘rijk de afgelopen jaren te veel heeft betaald voor bouwprojecten. Hij staat vierkant achter het initiatief om de mogelijkheden van claims te onderzoeken.’ (*Cobouw*, 21.1.2003, Minister voelt zich bedrogen door bouwers)

Ondernemers

In reactie op De Boer herhaalt Struijk wat hij eerder zei: ‘Ik verwijs die 8,8 procent naar het rijk der fabelen.’ (*Cobouw*, 22.1.2003, Wegenbouwers wensen eerherstel)

NMa

De NMa beschuldigt acht bouwondernemingen van het maken van kartelafspraken over projecten rondom Schiphol.

Februari 2003

Claims

VNG werkt aan een gezamenlijke claim vanwege de bouwfraude. Al veertig gemeenten hebben zich aangesloten bij een gezamenlijke actie. (*Bin-
nenlands Bestuur*, 7.2.2003, VNG werkt aan claim bouwfraude)

Aanbestedingsregels

Rotterdam stelt een eigen aanbestedingsreglement op, waartegen de brancheorganisatie van infrabouwers ten strijde trekt. (*Cobouw*, 25.2.2003, ViaNed stapt naar Europese Commissie)

NMa

De NMa verordent dat de eigendomsstructuur van asfaltcentrales wordt ontmanteld. Vijftien bouwondernemers zijn hierbij betrokken.

Maart 2003

Claims

De gemeente Amsterdam heeft een plan opgesteld om geld van aannemers terug te vorderen, maar wenst dat de enquêtecommissie de schaduwboekhouding openbaar maakt. De claim gaat om een ‘groot bedrag’. (*Het Financieele Dagblad*, 6.3.2003, Amsterdam wil schade van bouwfraude terugvorderen)

Medio maart plaatst de enquêtecommissie de schaduwboekhouding op internet. De bouw verwacht een toename van claims. (*Cobouw*, 28.3.2003, Verbazing over o6-nummers in Bos-boekhouding)

Vinex

Kamerlid A. Duivesteyn wil de bouwfraude verbreden: ‘Alle misstanden die de commissie heeft vastgesteld in de wegebouw komen structureel ook voor op woningbouwlocaties. Het is alleen niet strafbaar, omdat daar sprake is van marktpartijen. Daar is de huizenkoper de dupe van, omdat die te veel betaalt.’ (*Cobouw*, 11.3.2003, Misstanden Vinex groter dan in wegebouw)

Ontwikkelaars reageren ontstemd. Directeur J. Fokkema, brancheorganisatie NEPROM: ‘De enquêtecommissie is de weg kwijt.’ Directeur N. Rietdijk van de vereniging van ontwikkelende bouwers (NVB) is ‘ontstemd en lichtelijk boos.’ (*Cobouw*, 12.03.2003, Ontwikkelaars verwerpen kritiek commissie)

Het kabinet stelt eind maart dat projectontwikkelaars geen ongeoorloofde prijsafspraken hebben gemaakt. (*Cobouw*, 26.3.2003, Vrijgepleite ontwikkelaars tevreden met kabinet)

Fraude

Onderzoek van Deloitte & Touche laat zien dat wegenbouwers de provin-

cie Zuid-Holland door laks gedrag van ambtenaren hebben benadeeld. (*Cobouw*, 24.3.2003, Gebrek aan expertise leidt tot fraude)

Perscommentaar

‘Maar hoe zit het de bouwers zelf? Hebben zij begrepen dat het *ancien regime* zichzelf definitief in diskrediet heeft gebracht? De ervaringen met de representanten van de bouwsector zijn tot nu toe niet hoopgevend. Tijdens de enquêteverhoren zelf werd de opstelling van de bouwvoor­mannen gekenmerkt door selectief geheugenverlies en ingestudeerde verdedigingsfrases. Zij hielden in de eerste plaats hun juridische positie tegenover het OM en de NMA in de gaten. Met schuld en boete had het niet veel te maken. In die houding is na de openbare verhoren weinig veranderd. Bestuursvoorzitter Bemelmans van Heijmans gaf nog dit jaar bij de presentatie van de jaarcijfers aan dat zijn bedrijf eigenlijk niets misdaan heeft en daarom de juridische strijd met de NMA met vertrouwen tegemoet ziet. De enquête is voor de bouwers een hinderlijk oponthoud dat zij het liefst zo snel mogelijk vergeten. Om werkelijk een nieuw begin te maken moeten de ernstigste zaken voor de rechter worden gebracht. Het is de afronding van een proces dat met de enquête en de publiciteit daar­omheen blijkbaar nog niet voltooid is.’ (*NRC Handelsblad*, 24.3.2003, Schuld en boete)

Kabinetsreactie op enquêterapport

Op 24 maart 2003 reageert het kabinet op het eindrapport van de enquête­commissie. Het kabinet nuanceert een aantal conclusies van de commis­sie, maar neemt het rapport verder over. Er wordt een groot aantal acties aangekondigd in het kader van de nieuwe zakelijkheid.

Minister H. Kamp (VROM) daarover: ‘Maar de noodzakelijke verande­ringen ten aanzien van gedrag en cultuur kunnen alleen door de sector zelf tot stand worden gebracht.’ (*Het Financieele Dagblad*, 31.3.2004, Druk­ke Kamp naar Kamer voor bouwfraude)

Perscommentaar op kabinetsreactie

‘VNG vindt kabinet “erg mild”.’ *VNG Magazine*, 28.3.2003

‘Weinig lering getrokken uit bouwenquête.’ *Haagsche Courant*, 29.3.2003

‘Kabinet is halfslachtig over fraude.’ *Cobouw*, 31.3.2003

NMA

Het kabinet wijst een schikking met bouwbedrijven af. Het kabinet vindt

dat het recht zijn loop moet hebben en roep aannemers op mee te werken aan de onderzoeken van de NMA. (*Cobouw*, 25.3.2003, Kabinet weigert schikking met bouwsector)

Ondernemers

Heijmans’ voorzitter Bemelmans pleit voor het verplicht stellen van de gedragscode in de bouw. (*Het Financieele Dagblad*, 31.3.2003, De gedrags­code moet gaan leven)

OM

Er worden achter elkaar tientallen directieleden, bedrijfsdirecteuren en calculatoren van bouwbedrijven aangehouden. Onder hen zijn directeuren van de divisies infrastructuur van Volker Wessels, Koop Tjuchem en Heijmans. (*NRC Handelsblad*, 21.3.2003, Directeur bouwer Koop gearres­teerd)

Heijmans daarover: ‘Ze zijn ’s morgens om zes uur van het bed gelicht, terwijl het OM ze net zo goed had kunnen uitnodigen voor een gesprek.’ Heijmans voelt zich gecriminaliseerd. (*Cobouw*, 14.4.2003, Bouwers dood­gewone verdachten voor Justitie)

April 2003

NMA

Dochterbedrijven van HBG en Volker Wessels spannen een kort geding aan tegen de NMA. Zij vinden dat de NMA documenten onrechtmatig in bezit heeft verkregen tijdens recente invallen.

De NMA reageert hierop fel: ‘Bouwers doen alles om te voorkomen dat de mededingingsautoriteit bewijsstukken in handen krijgt.’ (*Cobouw*, 4.4.2003, NMA is touwtrekken bouwbedrijven beu)

De geschillenrechter spreekt uit dat de NMA de bestanden alleen in mag zien in bijzijn van een medewerker van de betrokken onderneming.

De NMA legt de eerste boetes op. Koop Tjuchem, Ballast Nedam, Gruno en KWS krijgen elk een boete van ruim 300.000 euro op een werk met een totale aanbestedingssom van 1,4 miljoen euro. (*Het Financieele Dagblad*, 26.4.2003, Eerste boetes NMA voor bouwfraude)

Volker Wessels vindt de boete 'buitensporig' en tekent beroep aan. (*Cobouw*, 29.4.2003, Volker Wessels verweert zich tegen NMA-boete)

Claims

nv Schiphol zal niet gaan claimen. Bestuursvoorzitter G. Cerfontaine: 'Het leek me plezierig elkaar recht in de ogen te kijken. Ik heb de bestuursvoorzitters drie vragen voorgelegd. Zijn er capaciteitsafspraken gemaakt, zijn er prijsafspraken gemaakt en was er sprake van integriteits-schendingen?' Conclusie is dat er alleen marktafspraken waren: 'Op dit moment zie ik dan ook geen reden voor verdere actie.' (*Cobouw*, 9.4.2003, Schiphol niet benadeeld door bouw)

Na een actie van brancheorganisaties in de bouw (privé-informatie leidt tot 'overlast' bij de mensen die in de boekhouding genoemd worden) haalt de Kamervoorzitter op 1 april de schaduwboekhouding van internet af.

Kabinet

Minister H. Kamp stelt – op basis van informatie van de NMA – dat bouwbedrijven nog steeds aan illegaal vooroverleg doen. Zij hebben zich 'nog dit jaar schuldig gemaakt aan verboden vooroverleg.' Kamp stelt voorts dat 'er alles aan zal worden gedaan schade door prijsafspraken op de bouwbedrijven te verhalen.' De Kamer reageert geschokt. Kamp richt zich tot de bouw: 'Ik bemoei me met u, als u samenspanst overtreedt u de wet. U bedondert uw klanten. U benadeelt de belastingbetalers. Iedere keer als u de wet overtreedt zullen we u pakken en als voorbeeld stellen aan de rest.' (*NRC Handelsblad*, 17.4.2003, Bouwsector blijft illegaal overleggen; *Trouw*, 18.4.2003, Aannemers frauderen nog steeds)

Het zou gaan om Ballast Nedam, Strukton, bam, DuraVermeer, Heijmans en Volker Wessels. (*de Volkskrant*, 19.4.2003, Grote zes uit bouw doen nog steeds aan vooroverleg)

Brinkman

Brinkman heeft 'geen goed woord over voor bedrijven die zich nu nog schuldig maken aan vooroverleg. Mocht vast komen te staan dat bedrijven zich nu nog schuldig maken aan deze praktijken, dan dienen de betrokkenen hard te worden aangepakt.' (*NRC Handelsblad*, 18.4.2003, Onderzoek bouwfraude is beperkt)

Brinkman verklaart enkele dagen later dat de grote bouwers bij elkaar zijn geweest om gevolg te geven aan het verzoek van de NMA om het gezamenlijk eigendom van asfaltcentrales te ontvlechten. Tevens is gesproken over de positie van de grote bedrijven in het AVBB. (*Het Financieele Dagblad*, 23.4.2003, Bouwers beschuldigd vanwege 'een misverstand')

Grote ondernemingen

De grote ondernemingen ontkennen eveneens betrokkenheid bij illegaal overleg. (*Cobouw*, 18.4.2003, Illegaal vooroverleg bouw nog niet uitgeroeid)

De groten stellen later dat zij bezig waren met de ontvlechting van de asfaltcentrales, maar dat zij wel in de markt hebben gehoord dat er nog steeds sprake is van vooroverleg. Heijmans stelt dat hun mensen daartoe benaderd zijn.

Perscommentaar

De pers is evenwel zeer kritisch.

'Hardleers. Bouwers gaan op de oude voet door.' (*Het Financieele Dagblad*, 19.4.2003, Hardleers)

'Het laatste beetje goodwill voor de sector is verdwenen en dat heeft hij aan zichzelf te wijten. Door de misstap is de kans verkeken dat de bouw op redelijke termijn weer voor vol wordt aangezien. De schade voor de sector is niet te overzien. Alle geloofwaardigheid die nog restte, is verdwenen.' (*Cobouw*, 22.4.2003, Verspeeld krediet)

OM

H. Koop, bestuursvoorzitter van Koop Holding, wordt in Duitsland aangehouden

Het OM verklaart dat er hooguit vier bouwbedrijven daadwerkelijk vervolgd zullen worden.

Mei 2003

Ondernemers

De nieuwe bestuursvoorzitter van Heijmans, G. Hoefsloot: 'Leiders van buiten de aannemerij moeten helpen de breuk tussen overheid en bouw-

wereld te lijmen.’ (*Cobouw*, 8.5.2003, Hoefsloot: bouw heeft hulp van buitenaf nodig)

En over de vervolgingen door het OM zegt Hoefsloot: ‘Laat ik vooropstellen dat niemand schuldig is voordat hij is veroordeeld. Maar het is moeilijk om te zeggen dat mensen die in het verleden de Mededingingswet hebben overtreden, weg moeten. Ze hebben destijds gehandeld binnen een soort van marktwerking, die ook bekend was bij de overheid. Bij corruptie of een greep in de kas, wordt het een ander verhaal. Daar is geen excuus voor.’ (*Cobouw*, 8.5.2003, Heijmans blijft Heijmans)

Ondernemers maken zich ongerust:

- ‘ik moet opletten wat ik zeg, want ik ben er niet zeker van dat de telefoon niet afgeluisterd wordt.’
- ‘gemeenten vragen ons van alles en nog wat te sponsoren. “Joh, doe niet zo lullig.” Tegelijkertijd worden we afgeschilderd als criminelen en moeten we opeens concurreren terwijl we het werk altijd één op één kregen.’
- ‘wij sturen de deurwaarder op bedrijven die weigeren rekeningen te betalen met een beroep op tegoeden. Het boek is gesloten.’

Het AVBB hierover: ‘Dit overleg leeft sterk in de markt. Iedereen die zich een beetje verdiept in de sector, kan op zijn vingers natellen dat de openstaande tegoeden een probleem vormen.’ De grote bedrijven ontkennen overigens dat dit speelt. (*NRC Handelsblad*, 23.5.2003, Bouw verzilvert ‘pepernotengeld’)

Brinkman

‘Natuurlijk moeten de grootste zondaars worden gestraft. Maar wie zit er nu te wachten op maandenlange onzekerheid, op juridische procedures, die de bouw alleen maar verder beschadigen? Ze laten de sector bungelen.’ Bouwers ‘voelen zich tot in hun ziel gegriefd door de manier waarop ze nu worden behandeld door de politiek, het OM en de NMa. “Ze worden als boeven behandeld, terwijl het doorgaan hardwerkende mensen zijn. Dat wekt enorme weerstand. Ik vrees dat dit nog jaren door zal etteren.”’ (*Forum*, 8.5.2003, De bouw moet boeten)

En over een mogelijk zoenoffer: ‘Er is even sprake geweest van een gift aan Monumentenzorg of aan de opleiding van jonge bouwvakkers, maar men zei: laat dat achterwege. Het publiek zou het beschouwen als een

aflaat.’ (*Binnenlands Bestuur*, 9.5.2003, Onder slechte omstandigheden moet je je mensen niet in de steek laten)

AVBB-bestuurder T. Nelissen: ‘De bouw krijgt het gevoel dat de schuld wel heel erg eenzijdig op de bouw wordt gegoooid.’ (*Cobouw*, 16.5.2003, Herstel vertrouwen duurt iets langer)

‘Wij verdienen geen medelijden. Maar mensen in de bouw herkennen zich niet in het beeld van oplichters die zich gezamenlijk als een misdaadorganisatie hebben verrijkt over de rug van de burgers als belastingbetalers. (...) Afgelopen maanden zijn werknemers van bedrijven in onze sector om zes uur ’s ochtends door Justitie opgepakt, afgevoerd zonder fatsoenlijk afscheid van hun gezin, zijn dagen en weken vastgezet, zonder contact met de buitenwereld. Leg dan als kind in de klas maar eens uit dat je vader geen vuurgevaarlijke misdadiger is, maar bezig was om aan werk te komen om ervoor te zorgen dat zijn collega’s in het bedrijf aan de slag konden blijven.’ (*Bouwnieuws*, 23.5.2003, Bouw voelt zich gecriminaliseerd)

Kabinet

Staatssecretaris van Financiën J. Wijn en minister H. Kamp blijven harde taal bezigen. Wijn herhaalt in de Kamer dat verscheidene bouwbedrijven nog steeds betrokken zijn bij illegale prijsafspraken. (*NRC Handelsblad*, 21.5.2003, Wijn: nog altijd bouwfraude)

En Kamp stelt dat het AVBB illegale prijsafspraken niet af mag doen als een ‘misverstand’: ‘Ik heb behoefte aan opmerkingen waaruit blijkt dat mensen zich realiseren dat het absoluut niet kon wat er is gebeurd.’ En dat het AVBB probeert ‘te ontkennen of te nuanceren’ bevalt Kamp niet. (*Algemeen Dagblad*, 22.5.2003, Kamp: bouwwereld is ongeloofwaardig)

Zembla

Zembla meldt op 22 mei dat er ook vooroverleg is geweest over de Betuwe-route

NMa

Drie kleine bouwondernemingen worden door de NMa beschuldigd van het maken van kartelafspraken die plaatsvonden na de parlementaire enquête.

Juni 2003

Claims

Het Zuiveringschap Hollandse Eilanden en Waarden dient een claim in van 1,4 miljoen euro. De VNG richt de Stichting Regres Bouwnijverheid op die de schade namens 60 gemeenten gaat terugvorderen. Minister S. Dekker (VROM) meldt dat meer dan honderd geschillen met aannemers naar aanleiding van de bouwenquête aan de Raad van Arbitrage worden voorgelegd. Ook het Waterschap Friesland meldt zich met een claim van 175.000 euro.

Ondernemers

Hoefsloot (Heijmans): ‘De grote Nederlandse bouwers willen starten met een proces van verzoening, maar de overheid moet daarvoor wel de voorwaarden scheppen.’ (*Het Financieele Dagblad*, 12.6.2003, Heijmans kijkt kritisch naar expansieplannen)

AVBB

Het AVBB laat weten dat het er niet in is geslaagd om de conclusie dat de prijsopdrijving 8,8 procent is geweest te weerleggen. (*Het Financieele Dagblad*, 18.3.2003, Omvang van fraudeschade niet weerlegd)

In het artikel wordt een ingewijde opgevoerd: ‘Als de gemiddelde prijsopdrijving niet 8,8 procent bedroeg, wat was het dan? Of je moet het terugbrengen naar nul, of je moet met een ander cijfer komen.’

Juli 2003

Claims

Minister Dekker meldt proefprocessen te starten om haar geld terug te krijgen van frauderende aannemers. (*Staatscourant*, 15.7.2003, Rijk gaat in proefprocessen schade bouwfraude verhalen op bedrijven)

Brinkman

‘Het afgelopen jaar zijn wij weggezet als geboefte. Dat steekt. Wij incasseren het verwijt: “Had je dan maar beter aan de mededingingswet gehouden.” Maar nu lijken bouwers criminelen, waar je beter geen zaken mee kunt doen. Nou onze gebouwen storten niet in, er wordt goed gebouwd

in Nederland. We moeten dus een keer ophouden met dat het niet deugt en het wel nooit zal deugen. Daarmee breng je ook de 400.000 mensen die in de bouw werken in het ongerede.’ (*FNV Bouw Magazine*, 1.7.2003, Streep onder bouwfraude)

Corruptie

De gemeente Amsterdam start een onderzoek naar corruptie onder ambtenaren. (*NRC Handelsblad*, 5.7.2003, Gratis reisjes tot aan Maleisië toe)

Een ambtenaar van de Rijksgebouwendienst is veroordeeld tot twee jaar cel wegens corruptie, valsheid in geschrifte en oplichting. (*NRC Handelsblad*, 18.7.2003, Ambtenaar veroordeeld voor corruptie)

OM

Super-PG J. de Wijkerslooth stelt dat alle acht grote bouwfraudezaken voor de rechter zullen worden gebracht. Het zal ook niet tot schikkingen komen. (*Trouw*, 14.7.2003, Bouwfraude altijd voor de rechter)

Augustus 2003

Claims

De waterschappen claimen in totaal 12.8 miljoen euro van bouwonderneemers. (*NRC Handelsblad*, 1.8.2003, Helft van waterschappen dient bouwfraudeclaim in)

Ondernemers

Heijmans’ topman Hoefsloot over de relatie met de overheid: ‘We lijken verlamd door het verleden. De bouwfraude heeft ons van elkaar verwijderd. We praten niet meer met elkaar. En dat is buitengewoon vervelend.’ (*De Telegraaf*, 9.8.2003, Heijmans: rapport enquête leidt nog tot te weinig acties)

NMa

De Rotterdamse rechtbank besluit dat bouwbedrijven verplicht zijn hun werknemers aan verhoren van de NMa te laten deelnemen als de NMa daarom vraagt. Heijmans had zich hier tegen verzet. (*Cobouw*, 19.8.2003, NMa mag individuele werknemers horen)

Kabinet

Minister van EZ, L. Brinkhorst laat weten na kamervragen van VVD-kamervlid P. Hofstra dat het percentage van 10 procent prijsopdrijving slecht een schatting is.

September 2003

OM

Het OM verwacht verdere vertraging in de planning van de rechtszaken. Wel wordt bekend welke acht projecten onderwerp van strafrechtelijk onderzoek zijn. Deze projecten vertegenwoordigen een waarde van 25 miljoen euro en zijn met ruim 6 miljoen opgehoogd. Het gaat om een dwarsdoorsnede van de bouw. (*Cobouw*, 8.9.2003, OM onderzoekt één particulier project op bouwfraude)

Ondernemers

Heijmans en Volker Wessels zeggen 'het onderste uit de kan' te zullen halen om boetes te voorkomen of te beperken. De bouwers verwijten Justitie willekeur bij de keuze van projecten die nu worden onderzocht. Het zit de bedrijven bovendien dwars dat niet alle inschrijvers van de acht onderzochte bouwprojecten door Justitie worden aangepakt.' (*Cobouw*, 8.9.2003, OM onderzoekt één particulier project op bouwfraude)

Ook BAM verzet zich tegen boetes van de NMA: 'Niet omdat wij dat willen. Maar als een andere partij (de overheid) niet wil praten dan moeten wij wel een juridische positie innemen.' (*Cobouw*, 12.9.2003, BAM: onze organisatie is volledig schoon)

Bestuursvoorzitter Van Vonno: 'Wij hebben een hele schone organisatie. Het zou goed zijn als de bouw verstandig met de overheid om de tafel gaat zitten om te kijken hoe we verder moeten. Nu achtervolgt het ons nog steeds. Als het zo doorgaat schrijven jullie over vijf jaar nog steeds hierover. (...) Wij hebben behoefte aan een einde van deze discussie. Wat nu gebeurt, is fnuikend voor de sector. Ik wil graag met de overheid om tafel gaan zitten voor een serieus en verstandig gesprek om tot een vergelijk te komen, want vanuit de sector is het heel vervelend als dit lang blijft hangen.' (*De Telegraaf*, 12.9.2003, Bouwfraude wordt keiharde juridische strijd)

Kabinet

Het kabinet stuurt een Actieplan Bouw naar de Kamer. Hoofdpunten zijn:

- EZ wordt aanspreekpunt van de bouw;
  - er komt een onderzoek naar structuurkenmerken van de bouw;
  - er komt een commissie die adviseert over de vernieuwing van de bouw;
  - de UAR wordt in 2003 aangepast;
  - er komt een landelijk opererend kenniscentrum bouwaanbestedingen;
  - er komt een model gedragscode integriteit voor de rijksdienst.
- (*NRC Handelsblad*, 20.9.2003, Nieuwe zakelijkheid in de bouw blijft uit; *Cobouw*, 23.9.2003, Acties enquête langzaam op gang)

Brinkman

'We willen serieus een streep onder het verleden zetten, maar helaas bepaalt de NMA de procedure. Daardoor wordt nu waarschijnlijk geval tot geval uitgeprocedeerd. Ik zou de NMA willen vragen. Beul, maak het kort. Jarenlange procedures vind ik niet goed. Bedrijven snappen heus wel dat ze sancties krijgen. Maar dat kan echt sneller. Geloof me. We leggen liever een nieuwe spoorlijn aan, dan dat we doorgaan met dit soort gezeur.' (*De Telegraaf*, 29.9.2003, Bouwbranche smeekt tot NMA: Beul, maak het kort)

Oktober 2003

Brinkman

Heeft Brinkman ooit overwogen om op te stappen? 'Ja. Maar dat had geen donder geholpen. Het zou een ineffectief symbolisch offer zijn geweest. Hetzelfde geldt voor het opstappen van bouwbestuurders. Ik geloof er niets van dat opstappen omwille van ministeriële verantwoordelijkheid het vertrouwen herstelt. Ik gun iedereen mijn stoel, ik zit er niet aan vastgeplakt. Maar ik wil de branche niet in de steek laten nu er problemen zijn.' (*Communicatie*, 3.10.2003, Betonrot)

Ondernemers

Uit een enquête blijkt dat een meerderheid van de aannemers de commotie over de bouwfraude terecht vindt. (*Cobouw*, 21.10.2003, Samenwerkingsklimaat verhardt door parlementaire enquête)

Claims

Intussen zijn er bij de Raad van Arbitrage elfhonderd bezwaren ingediend, waarvan er inmiddels vierhonderd in behandeling zijn genomen. (*Cobouw*, 29.10.2003, Bouwfraude kwelt Arbitrageraad)

NMa

De NMa meldt opnieuw dat er bedrijven niet meewerken, waaronder een dochter van Volker Wessels. (*Cobouw*, 10.10.2003, Houding bedrijven frustreert werk NMa)

November 2003

Kabinet

De ministers van EZ, VROM en Venw publiceren *Toekomstperspectief bouwsector*. Het gaat om een veranderingsprogramma voor de bouw voor de periode 2003-2007. Hoofddoelstellingen zijn:

- marktwerking in de bouw;
- normalisering verhoudingen overheid - bedrijfsleven en bedrijfsleven onderling;
- herstel van vertrouwen;
- verbeteren van de prijs/kwaliteit verhouding.

Bij de presentatie van het plan stelt minister van EZ Brinkhorst: 'Binnen vier jaar moet de sector weer trots zijn op zichzelf.' (*Cobouw*, 27.11.2003, Goeden hoeven niet te lijden onder kwaden)

Ondernemers

Bestuursvoorzitter van Volker Wessels, Hazewinkel: 'We zijn nu hard bezig de sector te veranderen en ik draag de verantwoordelijkheid om dit proces tot een goed einde te brengen. De les die ik getrokken heb is dat ik een nog scherpere antenne moet hebben voor wat in en om het bedrijf gebeurt. En mijn toegangdrempel moet laag zijn, anders raak ik geïsoleerd. Ik moet weten wat er speelt.' (*Forum*, 13.11.2003, Integriteit is mijn achilleshiel)

December 2003

Kabinet

Minister van VROM Dekker stelt: 'Een collectieve schikking voor de bouwfraude is een verkeerd signaal en definitief van de baan.' (*Cobouw*, 4.12.2003, Schikking bouwfraude is fout signaal)

OM

Het OM maakt bekend dat twaalf vertegenwoordigers van de ondernemingen BAM, Heijmans, Koop Tjuchem en KWS strafrechtelijk vervolgd worden op grond van de volgende aanklachten: oplichting, heling, valsheid in geschrifte, overtreding van de wet op de mededinging, lidmaatschap van een criminele organisatie. 'De criminele organisatie heeft betrekking op het illegale bouwkartel en het maken van verboden prijsafspraken', aldus het OM. *De Volkskrant* stelt: 'De bouwwereld kende een verregaande organisatiegraad in illegaal voorvergaderen over verboden prijsafspraken. De wet werd goed georganiseerd en in goed overleg overtreden. Iedereen deed mee en daarom deed iedereen mee.' (*de Volkskrant*, 17.12.2003, Justitie slaat terug: bouwsector criminele organisatie)

Het AVBB spreekt van een zwarte dag voor de bouw en zet vraagtekens bij de benadering van het OM slechts vier bedrijven te vervolgen: 'De bouwfraude is een sectorbreed probleem.' (*De Telegraaf*, 17.12.2003, Bouw zet vraagtekens bij selectiemethodes Justitie)

Heijmans, BAM en Volker Wessels laten weten dat de betreffende medewerkers gewoon in functie blijven. (*Cobouw*, 18.12.2003, Bouwers laten verdacht personeel ongemoeid)

NMa

Er zijn op korte termijn boetes te verwachten voor 31 bedrijven. (*Cobouw*, 12.12.2003, Bouwfraude-affaire voor 31 bedrijven nog niet afgelopen)

Eind december deelt de NMa meer dan 100 miljoen euro boete uit aan 30 bouwbedrijven. De BAM groep krijgt een boete van 27,5 miljoen euro.

Brinkman

'Wij moeten een keer schoon schip maken. Het duurt allemaal veel te lang. Op een gegeven ogenblik moeten wij verder met elkaar. Als er steeds

onderling geprocedeerd wordt, is dat niet bevorderlijk voor de verhoudingen.’ (*Het Financieele Dagblad*, 15.12.2003, Bouwwereld laakt traagheid van Justitie)

Ondernemers

Heijmans: ‘Het komt toch heel hard aan. De boete komt hard aan, juist ook omdat Heijmans een lobby campagne voor een schikking was begonnen in de Tweede Kamer.’ (*Trouw*, 19.12.2003, Heijmans lobbyt in Kamer voor schikking)

Bos

Bos wordt in politiedossiers beschuldigd van diefstal en afpersing. Hij zou de schaduwboekhouding hebben gestolen en die vervolgens voor 3 miljoen gulden te koop hebben aangeboden aan de directie van Koop Tjuchem. (*Cobouw*, 11-12-2002, Justitie geeft verdachte bouwers snel duidelijkheid)

Vos

Oud-commissievoorzitter Vos stoort zich aan het kabinet. Zij ‘lijken het verleden maar liever dood te zwijgen.’ Ook de opmerking van Brinkhorst, dat de goede bedrijven niet mogen lijden onder de kwade is haar in het verkeerde keelgat geschoten: ‘We hebben toch aangetoond dat de hele GWW-sector, installatiebranche en dakdekkers bij de prijsafspraken waren betrokken.’ (*Cobouw*, 12.12.2003, Bouw dreigt weer in fout van prijsafspraken te vervallen)

Ook Buruma, die als adviseur aan de commissie verbonden was, stoort zich over de trage afwikkeling van de bouwfraude. Zorg voor een snelle strafrechtelijke afhandeling, zegt hij. (*Cobouw*, 12.12.2003, Buruma, vervolg alleen corrupte ambtenaren)

Aanval op Vos

Buur trekt in *Cobouw* ten strijde tegen M. Vos: ‘Voor de top van de grote bouwbedrijven in Nederland is het maar goed dat mevrouw Vos het niet voor het zeggen heeft. Als het aan (haar) ligt, hadden de toplieden allang moeten aftreden. Mevrouw Vos is boos op de bouw. Er is volgens haar niets gebeurd.’ En verderop schrijft hij: ‘Wie houdt hier nu eigenlijk de boel splende?’ Volgens Buur is er al lang sprake van ‘schoon schip’. (*Cobouw*, 19.12.2003, Mevrouw Vos is boos). En in een interview met *Cobouw* legt hij het nog eens uit. ‘De bouw heeft het etiket opgeplakt gekre-

gen dat zij fout is. Mevrouw Vos is daar de verpersoonlijking van. Vos heeft natuurlijk het goed recht te vinden wat zij vindt. Maar zij moet ook op haar tellen passen. Zij wordt overal aangekondigd als de commissievoorzitter van de bouwenquête. Maar die functie heeft zij al ruim een jaar niet meer.’ Voorts blijft Buur zich verzetten tegen het beeld dat de bouw aan prijsopdrijving heeft gedaan: ‘De bewijzen zijn heel dun.’ Buur erkent dat uit de enquête ‘details zijn gekomen, die het imago van de bouw zeker geen goed hebben gedaan. Maar daarmee is niet gezegd dat de hele bedrijfstak zich schuldig maakt aan verboden praktijken.’ (*Cobouw*, 21.12.2003, De bouw wordt gebruikt als bliksemafleider)

Januari 2004

Ondernemers

De Bont van AVECO, een dochter van Volker Wessels: ‘Wil je een cultuurverandering snel doorvoeren, dan heeft dat ook aanmerkelijke consequenties voor het zittende management. En je kunt je afvragen of men zich dat binnen de bouw echt realiseert. Men durft geen keuzes te maken. Er wordt steeds naar consensus gezocht. De snelheid van de organisatieverandering wordt afgestemd op degenen die hun hakken in het zand zetten.’ (*Het Financieele Dagblad*, 16.1.2004, Een deel van de oude garde moet weg)

Heijmans brengt de boete van 15 miljoen euro ten laste van het resultaat. Ook BAM doet dat voor 27,5 miljoen euro. Ballast Nedam vecht de hoogte van de boete aan. (*Cobouw*, 19.1.2004, Heijmans neemt last NMA-boete)

Claims

De bouwsector hangt een claim van 100 miljoen euro boven het hoofd van de rijksoverheid. (*de Volkskrant*, 22.1.2004, Bouwfraudeurs wacht megacclaim)

NMA

Directeur van de NMA, P. Kalbfleisch: ‘De bouw heeft op geen enkele manier excuses aangeboden omtrent de bouwfraude. Hij had zich ook kunnen voorstellen dat bestuurders “die de zaak hebben verknald” waren afgetreten.’ Dat betalen van boetes zou hij als rechter ‘tof hebben gevonden.’ (*Cobouw*, 26.1.2004, Ik heb de bouwsector nog geen sorry horen zeggen)

OM

Het OM gaat ambtenaren van de provincie Zuid-Holland vervolgen vanwege corruptie. (*de Volkskrant*, 30.1.2004, OM vervolgt ambtenaren bouwfraude)

Februari 2004

Claims

De stichting Regres die namens 75 gemeenten opereert verwacht enkele tientallen miljoenen euro's te kunnen verhalen. (*NRC Handelsblad*, 3.2.2004, Gemeenten: wij willen geld terug)

Nieuwe schaduwboekhouding

Er duikt een schaduwboekhouding in de B&U-sector op. Die is van Boele & Van Eesteren, een dochter van Volker Wessels. Het bericht in *De Telegraaf* slaat in als een bom. Ook het bedrijf Jorritsma wordt in die schaduwboekhouding genoemd. De klokkenluider die de boekhouding van Boele & Van Eesteren naar buiten bracht, vertelt later in juni 2004 hoe hij van het kastje naar de muur werd gestuurd. Op 29 januari 2004 belt de klokkenluider *De Telegraaf*. 'Omdat ik bang was dat Justitie het onder het tapijt zou vegen.' En *De Telegraaf* verhaalt: 'Op 5 februari belt hij vervolgens het landelijk parket in Rotterdam. Die verwijst hem weer door naar de NMA, en ook daar krijgt hij een doorverwijzing. Als hij vervolgens laat weten aangifte van bouwfraude te willen doen, krijgt hij te horen dat hij met het KLPD in Driebergen moet bellen. Daar wordt hij doorverbonden met Bert Leppers, die belast is met bouwfraudezaken. Aangezien de klokkenluider Leppers vertelt dat hij liever anoniem blijft, laat het KLPD-man hem weten dat hij gebeld wordt door iemand van de Criminele Inlichtingen Eenheid (CIE). Met twee CIE-leden heeft hij op 10 februari een afspraak. Ook zij zien het belang van de verrekeningslijsten. Eén van hen liet zich ontvallen dat het dossier "politieke herrie" zal opleveren. De CIE adviseert hem aangifte te doen en de volgende dag wordt de klokkenluider twee uur lang door Leppers en nog twee anderen gehoord. Ook het KLPD reageert onthutst na het verhoor. Dezelfde dag laat deze krant weten op 14 februari de nieuwe bouwfraudeaffaire te onthullen. Het OM laat hem dan nog weten dat hij, na zijn verklaring te hebben ondertekend, zal worden begeleid door een beveiligingsinstantie. Of hij het tot maandag uit zou kunnen zingen. (...) "Maar dat heb ik niet afgewacht, ik wist hoe dit

verhaal als een bom in zou slaan bij betrokkenen. Dus heb ik mijn spullen gepakt en ben ondergedoken." Uit angst voor represailles verhuist hij kort daarna.' (*De Telegraaf*, 21.6.2004, Ik had het dossier net zo goed in de vuilnisbak kunnen gooien)

Er duikt eveneens een nieuwe schaduwboekhouding in de installatiesector op. Het gaat om een dochter van TBI. Ook nu is *De Telegraaf* de aanbren-ger.

Conclusie is dat de bouwfraude zich niet beperkt tot de GWW, maar de hele bouw omvat.

De PvdA pleit voor een nieuwe enquête, waar dit keer vooral de bestuurders en commissarissen van de bouwbedrijven moeten worden verhoord. Marijke Vos stelt 'dat betrokken commissarissen zich passief en laks hebben opgesteld bij het "schoon schip" maken. Dat kan nader onderzoek door de Tweede Kamer rechtvaardigen.' (*NRC Handelsblad*, 17.2.2003, PvdA: nieuwe bouwenquête)

Perscommentaar

'Ruim twee jaar lang beweren de bouwers hun leven gebeterd te hebben. Verboden praktijken zouden sinds november 2001 niet meer voorkomen in hun sector. De bouwwereld reageert dan ook schamper op diegenen die in twijfel trekken of de sector de diepgewortelde praktijken geheel achter zich heeft gelaten. Het probleem is dat het publiek dit niet gelooft. De openbaarmaking deze maand van twee nieuwe schaduwboekhoudingen heeft de geloofwaardigheid van de bouwers ernstig aangetast. De illegale praktijken waar de bouwdirecteuren niets van zouden hebben geweten, blijken binnen de gehele bouwsector usance te zijn geweest. De bouwers hebben een onvergeeflijke inschattingsfout gemaakt door het vertrouwen van opdrachtgevers en publiek te vragen en tegelijkertijd het verleden toe te blijven dekken. Bij de nog lang niet voltooide cultuuromslog dienen de huidige bestuursverantwoordelijken zich de vraag te stellen of zij nog wel genoeg aanzien hebben om dit gecompliceerde en delicate werk aan te kunnen nemen.' Ook wordt vastgesteld dat ondernemers die eerst het bestaan van schaduwboekhoudingen ontkenden, ze massaal aanbieden aan de NMA. (*Het Financieele Dagblad*, 25.2.2004, Bres in kartel)

Kabinet

Er volgt een ultimatum aan de bouw. Brinkhorst doet tijdens het Kamer-

debat 'een klemmend beroep op het bedrijfsleven om melding te maken van foute praktijken.' Wie niet vóór 1 mei 2004 zijn schaduwboekhouding inlevert, krijgt geen overheidsopdrachten meer. (*NRC Handelsblad*, 18.2.2004, Bouwbedrijven mogen tot mei fouten melden)

Tweede Kamer

VVD-kamerlid P. Hofstra: 'Degenen onder ons die de bouwwereld een beetje kennen, weten ook dat het een wijdverbreid probleem was. Eigenlijk was dit nieuws dus niet zo verrassend. Ik voorspel ook dat dit niet de laatste keer zal zijn. Om een huiselijke mededeling te doen: mijn jongste broer is aannemer en ik ben zelfs een tijdje commissaris bij een bouwbedrijf geweest, dus ik weet ongeveer hoe het gaat. En ik ben niet de enige in dit huis die wist hoe het eraan toe ging.' (*Metro*, 13.3.2004, De cultuur in de bouwwereld is nog niet veranderd. En: *NRC Handelsblad*, 18.2.2004, Hofstra tijdens debat in het nauw)

Brinkman

Brinkman roept bouwers op tot volledige openheid. 'Als de individuele bouwbedrijven hun blazen willen zuiveren, moeten zij zich niet verschuilen achter juridische procedures.' (*Het Financieel Dagblad*, 26.2.2004, Bouwer moet nu door de knieën)

Reputatiedeskundige I. Maignan: 'Het is duidelijk dat de bouwers bewust hebben gelogen. Brinkman had vorige week moeten zeggen dat hij in hen teleurgesteld is en dat hij ze niet op een geloofwaardige manier kan vertegenwoordigen.' (*Het Financieel Dagblad*, 25.2.2004, Alle bouwers dachten: het waait wel over)

Regieraad Bouw

Op 6 februari wordt de Regieraad Bouw ingesteld onder leiding van Jan Hovers. Deelnemers uit de bouw zijn onder anderen G. J. Van de Pol en H. Hazewinkel. Opdracht aan de Regieraad is veranderingsprocessen in de bouwsector op gang te brengen te houden zodat de sector weer het predikaat 'gezond, transparant, innovatief' kan voeren.

Ondernemers

BAM: 'We hebben besloten om de koers 180 graden te wijzigen om niet langer vanuit het defensief te hoeven opereren, we geven volledige open-

heid van zaken.' (*NRC Handelsblad*, 24.2.2004, Bouwbedrijf legt stukken op tafel) 'Ik kan beloven dat het sinds november 2001 afgelopen is bij ons. Ik kan dat ook zeggen voor een aantal collega's. Maar niet voor de hele bouw,' aldus Van Vonno. (*Cobouw*, 24.2.2004, BAM levert papieren in bij de NMA)

Vervolgens levert de BAM zijn schaduwboekhoudingen in, evenals Volker Wessels, Heijmans, Ballast Nedam, DuraVermeer en Strukton.

Hazewinkel treedt uit de Regieraad Bouw vanwege de onthulling van de schaduwboekhouding. Datzelfde doet Van der Bruggen van Imtech.

Perscommentaar

'Door zelf naar de NMA te gaan, kunnen bedrijven strafrechtelijke vervolging voorkomen. Alleen het bedrijf zal waarschijnlijk beboet worden. Mogelijk is dit in overeenstemming met de wet, maar het is moeilijk verteerbaar dat bedrijven en directeuren die zo flagrant de wet hebben overtreden, er zo van afkomen.' (*De Telegraaf*, 26.2.2004, Bitter)

NRC Handelsblad stelt in een commentaar 'Opruimen in de bouw': 'De grote bouwbedrijven in Nederland kunnen het geschonden vertrouwen alleen terugwinnen als ze meewerken aan nieuw onderzoek, hun boetes betalen en de gedupeerden geven waar zij recht op hebben. Bovendien is het moment daar om oude vergrijpen op te biechten. Als de bouw pijn moet lijden, dan maar beter alles tegelijk. De sector verdraagt geen over jaren uitgesmeerde kartelcrisis met periodiek opduikende schaduwboekhoudingen. Klanten en beleggers zijn genoeg beproefd. Een publieke gang naar Canossa kost geld en kan reputaties knakken. Maar een nieuwe start is alleen mogelijk als de bouwbedrijven in Nederland in ernst werk maken met het opruimen van de resten groezelig verleden.'

Gedragscode

Op 1 januari 2004 is de gedragscode van het AVBB landelijk ingevoerd en is er een stichting, SBIB, die toeziet.

Accountants laten weten dat bouwbedrijven zonder code niet meer gecontroleerd zullen worden. (*Algemeen Dagblad*, 21.02.2004, Accountants eisen code van bouw)

Maart 2004

Nieuwe onthullingen

De Volkskrant publiceert dat de zittende voorzitters van de raden van bestuur van TBI, Dura Vermeer en oud-leden van HBG betrokken waren bij prijsafspraken en er dus van wisten. Ze kunnen zich er niets meer van herinneren. Van Well stelt 'dit specifieke geval niet te kunnen herinneren.' En Woudenberg meldt: 'het staat mij niet meer helder voor de geest.' (*Het Financieele Dagblad*, 19.3.2004, Bouwers lijden opnieuw aan geheugenverlies)

Perscommentaar

'Het Nederlandse bedrijfsleven heeft zijn onschuld verloren. Bij de bouwfraude blijken niet alleen ondergeschikten, maar ook bovenbazen betrokken te zijn. (...) De top van de bouwsector heeft tegenover de parlementaire enquêtecommissie steeds elke persoonlijke betrokkenheid bij verboden afspraken ontkend. De sector kan alleen schoon schip maken als de onderste steen boven komt. Dit geldt niet alleen voor de betrokkenheid van de bestuurders, maar ook voor het falend toezicht van commissarissen.' (*de Volkskrant*, 6.3.2004, Nederland fraudeland)

Ondernemers

Bestuursvoorzitter Kottman: 'Vanaf 2002 is Ballast Nedam schoon.' (*De Telegraaf*, 6.3.2004, Ballast gaat nog drie jaar gebukt onder bouwfraude)

Kottman zelf ontkent vóór *Zembla* (9.11.2001) geweten te hebben van de bouwfraude. Hij ergert zich aan het gemak waarmee beschuldigingen worden geuit: 'Dat speelt in 1986. Waar gaat dit over. Ik ben hier niet aangesteld als historicus.' Hij sluit niet uit dat die kennis wel aanwezig was bij divisiedirecteuren: 'Je kunt je voorstellen dat de top de opdracht gaf: haal meer orders binnen, linksom of rechtsom. Hoe je het doet, zoek je maar uit.' Ballast meldt ook in beroep te gaan tegen de NMA-boete van 15 miljoen euro: 'Wij zijn het juridisch en inhoudelijk niet eens met de conclusies van de NMA.' (*Noordhollands Dagblad*, 6.3.2004, Ballast schuift niks onder het tapijt; *de Volkskrant*, 6.3.2004, Ballast wil boete NMA niet betalen)

Van Bergeijk directeur van Boele & Van Eesteren treedt terug. (*De Telegraaf*, 11.03.2004, Topman uit bouwfraudezaak stapt op)

Volker Wessels' voorzitter Hazewinkel stelt niets te hebben geweten van het bestaan van de schaduwboekhouding van Boele & Van Eesteren. Hij is daar niet boos over geworden: 'Boos zijn kost alleen maar energie.' Hij geeft aan dat nu alle stukken naar de NMA gaan: 'We kunnen namelijk niet verder als steeds belastende documenten uit het verleden blijven opduiken.' Er loopt nu een intern onderzoek. 'We hebben in 2001 alleen een onderzoek ingesteld bij onze bedrijven in de weg- en waterbouw, omdat niets erop duidde dat in de bouw- en vastgoedsector hetzelfde gebeurde. De onderzoeken van de NMA, Justitie en de parlementaire enquêtecommissie concentreerden zich ook volledig op wat in de weg- en waterbouw speelde.' (*Het Parool*, 11.3.2004, Wie nu nog boeken achterhoudt, krijgt de zak)

Bestuursvoorzitter Van Vonno van de BAM: 'Wij zitten hier niet te slapen. Als blijkt dat een medewerker niet mee kan met de nieuwe manier van werk binnen halen, is het afgelopen.' (*Het Financieel Dagblad*, 25.3.2004, BAM vervangt directeuren)

'Van Vonno stelt niet te hebben geweten dat de omvang van het verboden vooroverleg en marktverdeling in de bouw zo groot was als uit nieuwe schaduwboekhoudingen blijkt. "Eén keer was ik aanwezig bij vooroverleg. Dat was ruim dertig jaar geleden." (*Het Financieel Dagblad*, 25.3.2004, Ik heb ooit aan één vooroverleg meegedaan)

Van Vonno: 'Ik was verbaasd over de omvang en dat ben ik nog steeds.' (*de Volkskrant*, 26.3.2004, NMA-boete drukt zwaar op winst van bouwer BAM)

NMA

Heijmans en Soletanche krijgen ieder een boete van 50.000 euro van de NMA. (*Cobouw*, 8.3.2004, Verweer concurrerende bedrijven Heijmans en SBF slecht gefundeerd)

Nieuwe schaduwboekhouding

Opnieuw duikt een schaduwboekhouding op. Installateurs maakten prijsafspraken op de Vinex-locaties. (*NRC Handelsblad*, 17.3.2004, Bouwers verdeelden werk Vinex-locaties)

Een dag later meldt *De Telegraaf* dat het hier om afspraken gaat van 1994 tot 2001 toen R. Platschorre, echtgenoot van minister Peijs, bestuursvoorzitter van TBI was.

Belastingdienst

‘Niet alleen woonwageneigenaren, maar ook bouwbedrijven die betrokken zijn bij de bouwfraudeaffaire dwarsbomen de belastingdienst. De fiscus dreigt de bestuurders “te gijzelen” als ze hun oppositie niet opgeven, zo meldt directeur-generaal J. Thunnissen. (*Het Financieel Dagblad*, 26.3.2004, Bouwbazen werken de fiscus tegen)

Wetenschap

De Ridder publiceert twee artikelen in *Cobouw*. Hij stelt dat de met het vooroverleg verkregen gelden opgegaan zijn aan inefficiency. (*Cobouw*, 25.0 en 26.3.2004, Gepubliceerde feiten bouwfraude bevestigen wat we al wisten; Bouw moet laten zien dat het menens is)

AVBB

Het AVBB publiceert *Verbeteren van het aanzien*. Een bundel waarin vijf externe deskundigen hun visie geven op de vraag hoe de bouw zijn aanzien kan verbeteren. J. Straatman, directeur corporate communicatie van de Universiteit van Amsterdam zegt: ‘De bouw is een jungle, net als de tweedehands automarkt en de paardenbranche. Daar is altijd iemand die klos. Je bent zelf de aanstichter van je reputatie, ook al word je die reputatie door anderen toegeschreven.’ (J. Straatman, ‘Werken aan beeldvorming’, in: *Verbeteren van het aanzien*, Gouda, 2004, p.42)

Op het AVBB-congres spreekt ZT Hollandia acteur Frank Lammers als bouwondernemer Fred Boogert de bouw toe: ‘We moeten breken met het verleden en toch het goede behouden. De pers en de politiek willen ons doen geloven dat de bouw in luxe baadt omdat we onze opdrachtgevers jarenlang hebben opgelicht. Kijk om u heen? Ziet u een Rolex om de arm van uw buurman? Staat het parkeerterrein vol met patserwagens? Hangen onze vrouwen vol met goud en achttien karaats diamanten? Ik dacht het niet. We willen eerlijke prijzen voor eerlijk werk. En als we dat niet meer mogen regelen via vooroverleg, zullen we iets anders moeten bedenken. Daarom heb ik een simpel voorstel. We komen nooit meer bij elkaar voor vooroverleg. Het enige dat we elkaar vandaag, hier beloven is dat we allemaal 8,8 procent optellen bij onze basale calculaties. Met dank aan Marijke Vos. En van een deel van die 8,8 procent richten we een fonds in voor bedrijven die te weinig werk gegund krijgen. Zo kunnen we zorgen dat iedereen toch een keer aan de beurt komt, zo kunnen we zorgen

dat we voor al die duizenden gezinnen brood op de plank krijgen. Alles moet anders worden, opdat alles hetzelfde kan blijven.’ (*Bouwnieuws*, april 2004, Ondernemerstaal)

April 2004

Brinkman

Brinkman pleit voor meer coördinatie van overheidsacties. Hij windt zich op over de acties van de belastingdienst. ‘Je kunt niet blijven schoppen tegen iemand die al op de grond ligt. We hebben het hier wel over een sector waarin 400.000 mensen werken.’ (*Persbericht AVBB*, 22.4.2004, Brinkman: irritatie over actie Belastingdienst)

Ondernemers

Platschorre: ‘Wat ik wel kan zeggen, is dat als je lang in de bouw zit, weet je dat de praktijken die voor 1992 normaal waren, daarna zijn voortgezet. Alles is gewoon doorgegaan en niemand stopte. Dat wist de overheid en ook de bouwwereld.’ (*de Volkskrant*, 8.4.2004, Platschorre nationaal en internationaal gelouterd)

‘Het klopt dat ik nooit opdracht heb gegeven tot onderzoek. Want ook over die praktijken is men pas na 2001 anders gaan denken.’ (*NRC Handelsblad*, 7.4.2004, Echtgenoot Peijs: ik wist van kartel)

‘Want hij wist dat ze nog doorgingen: “Dat had wel een markeringspunt moeten zijn. Maar het is niet gebeurd,” zegt hij zijn schouders ophalend. “Ik verwijt ook mijzelf dat mijn eigen antenne niet heeft gefunctioneerd.”’ (*Het Financieel Dagblad*, 10.4.2004, Terug naar brood en spelen)

Bouwondernemer G.J. van de Pol: de enquête ‘was de kans om schoon schip te maken. Tot dan toe kon je eigenlijk geen directeur van een bouwbedrijf zijn zonder aan het spel mee te doen.’ (*Forum*, 22.4.2004, Hangen of wurgen)

Hazewinkel (Volker Wessels): ‘*Zembla* zou wel eens de Brent Spar van de bouw kunnen zijn.’ (*Forum*, 22.4.2004, Hangen of wurgen)

Uitsluiting

IKEA meldt vanwege de bouwfraude niet meer te willen werken met een

aantal bij aanbestedingen van IKEA-vestigingen betrokken bedrijven. (*De Telegraaf*, 14.4.2004, Ikea boycot vier bouwbedrijven). Ook Philips, Shell, ING en ABNAMRO dreigen met sancties

NMa

Steeds meer bedrijven melden hun schaduwboekhoudingen aan bij de NMa. Voor 1 mei melden vierhonderd bouwers zich aan. Zij vertegenwoordigen 70 procent van de bouwomzet.

Drie kleine Noord-Hollandse bedrijven betalen als eerste de NMa-boete

Mei 2004

Perscommentaar

‘De bouw heeft te lang in een kwade reuk gestaan. De bouwers hebben dit aan zichzelf te wijten. Hun kartels zijn gebroken, ze worden gepakt waar ze gevoelig zijn – in hun portemonnee – en hun lot is een les voor anderen. De schandvlek van het illegale, de pijn van de boetes en van de langere negatieve publiciteit zullen hun uitwerking niet missen.’ (*NRC Handelsblad*, 4.5.2004, De bouw als voorbeeld)

Claims en boetes

Het rijk verwacht, blijkens de Voorjaarsnota, de volgende inkomsten:

- 100 miljoen euro inkomsten uit claims;
- 100 miljoen euro reeds opgelegde boetes;
- 160 miljoen euro nieuwe boetes.

(*Cobouw*, 6.5.2004, Kabinet verhaalt 360 miljoen op bouwers)

Ondernemers

Van Well en Nelissen van DuraVermeer laten zich uitgebreid interviewen. Van Well: ‘Nagenoeg iedere bouwbestuurder van nu die door de rangen heen gegroeid is, heeft er of zelf mee te maken gehad of had er weet van. Ik ben 31 jaar in dienst van dit bedrijf, en ergens in mijn carrière kwam ik dit tegen.’ Nelissen: ‘Voor mij geldt hetzelfde.’ Van Well biedt excuses aan, maar benadrukt dat de BV Nederland niet benadeeld is. (*NRC Handelsblad*, 13.5.2004, Na de boete volgt de bekentenis)

Juni 2004

NMa/OM/belastingdienst

Door gebrekkige afstemming tussen het OM en het NMa lijkt een aantal bouwbedrijven straffen te ontlopen. (*De Telegraaf*, 2.6.2004, Stroperigheid ambtenaren speelt bouwers in de kaart)

De NMa heeft aanknopingspunten om ook in de woningbouw naar afspraken te zoeken.

De NMa meldt onderzoek te doen naar Jorritsma

De NMa beboet 12 dakdekkers. Boetes van 3.900 euro tot 326.800 euro

Directeur Kalbfleisch: ‘Een groot aantal bouwers heeft zich nog altijd niet bij ons gemeld. Daar zitten ook bedrijven tussen waarvan wij weten dat ze hebben meegedaan aan illegale afspraken. Laat ik duidelijk zijn: die gaan we aanpakken.’ (*Cobouw*, 18.6.2004, NMa waarschuwt voor meer invallen)

In juni meldt de NMa dat het onderzoek naar de bouwfraude beschouwd wordt ‘als één van de successen van de NMa.’ Zo zouden de prijzen voor aanbestedingen dalen. (*NRC Handelsblad*, 17.6.2004, NMa bepleit compensatie van tipgevers)

Kalbfleisch stelt bovendien dat er 463 clementieverzoeken van bouwbedrijven zijn binnengekomen, maar dat niet iedereen dat gedaan heeft: ‘Een groot aantal bouwers heeft zich nog altijd niet bij ons gemeld. Daar zitten ook bedrijven tussen waarvan wij weten dat ze hebben meegedaan aan illegale afspraken. Laat ik duidelijk zijn: die gaan we aanpakken.’ (*Cobouw*, 18.06.2004, NMa waarschuwt voor meer invallen)

Kalbfleisch signaleert een cultuuromslag in de bouw. Bedrijven willen het tijdperk van onderlinge prijsafspraken zo snel mogelijk achter zich laten. ‘In beroep gaan tegen besluiten van de NMa kost niet alleen veel tijd, maar het leidt ook te veel af van hun kernactiviteit, te weten bouwen.’ (*Het Financieel Dagblad*, 18.6.2004, NMa vraagt kabinet passende regeling voor klokkenluiders)

En Kalbfleisch stelt in *Cobouw*: ‘De grote bouwbedrijven geven het goede voorbeeld en zijn 180 graden gedraaid in hun benadering van de bouw-fraudeaffaire. De medewerking die we nu ondervinden, beschouw ik toch wel als een soort sorry. Ik hoor niemand prijsafspraken meer goedpraten of rechtvaardigen.’ (*Cobouw*, 18.6.2004, NMA bespeurt begin van cultuur-omslag)

Bedrijven die niet meewerken zullen beboet worden door de belasting-dienst. (*De Telegraaf*, 24.6.2004, Ook fiscus jaagt op bouwbedrijven)

De NMA meldt kartelafspraken in de baggersector op het spoor te zijn.

De NMA meldt ook een onderzoek naar prijsafspraken bij de aanbesteding van de HSL (*Cobouw*, 26.6.2004, Kartelpolitie duikt in prijsafspraken HSL)

Regieraad Bouw

De Regieraad Bouw publiceert *Van raad naar daad. Actieplan op hoofdlijnen*. De Raad zet in op vijf hoofdlijnen:

- promoten van ‘good practices’;
- stimuleren en begeleiden vernieuwende projecten;
- monitoring vraagzijde; verbeteringsacties bouw en opdrachtgevers;
- leren van andere sectoren die veranderen;
- onderzoek.

J. Hovers, voorzitter van de Regieraad: ‘We staan voor een ingrijpende verandering. Een transitie als deze kost eerder decennia dan jaren. Maar als je er niet aan begint, dan zul je nooit slagen.’ In dat proces spelen koplopers een hoofdrol: ‘Net zoals dat in andere sectoren gebeurd is, zal ook de dynamiek in de bouw groot genoeg blijken te zijn om onder aanvoering van een aantal koplopers die route af te leggen. De koplopers zijn er, die moeten nu alleen de ruimte krijgen.’ *BouwNed Beleid* nr. 3, 2004, Vernieuwing is de enige optie.

Bijlage 2 Summary

In a television programme on November 9th 2001, a former director of the Koop Tjuchem construction company revealed that construction companies were guilty of price-fixing agreements and bribery. He substantiated his story by showing the shadow bookkeeping practised at the company where he worked. Politicians and other media reacted strongly. The ‘building fraud scandal’ was born, and a parliamentary inquiry ensued. The Public Prosecutor raided companies and proceeded to litigate. The Dutch competition watchdog NMA became active and fined the industry hundreds of millions of euros. And aggrieved customers claimed reimbursement, assuming that contractors had overcharged them.

Initially, contractors denied any involvement in the wrongdoing, but after disclosures and public hearings they were forced to admit that large scale illegal price-fixing agreements had been made throughout the construction industry.

The book details the development of the crisis in the construction industry, from the disclosures in November 2001 to mid-2005, focusing in depth on the denial of any foul play within the industry by contractors in 2002. The contractors responded as all offenders respond: ‘I didn’t know.’ ‘Everyone’s doing it.’ ‘We didn’t cheat anyone.’ ‘We thought that the government allowed it.’ It was also argued that the illegalities only took place in part of the construction industry. This is the classic defence of the white collar criminal who considers the ‘illegal’ a (minor) aberration to an otherwise normal existence.

Internationally, the construction industry seems to be susceptible to irregularities. Many countries have experienced similar construction scandals and repeated major and minor scandals. The leitmotif in the contractors’ behaviour is clandestine self-regulation: contractor collusion in influencing prices and dividing up the market. Moreover, bribing public officials is almost a normal business activity in many countries.

Exposure and punishment temporarily disrupt the clandestine self-regulation. Government regulation (e.g. blacklisting ‘companies that operate illegally’) and stringent supervision of competition and corruption are designed to prevent structural irregularities in the construction industry. With varying success.

The construction crisis is analysed from various perspectives to ascertain why contractors blatantly ignored the law until November 2001.

The close relationships between politicians, civil servants and contractors before 2001 ensured that no one lost any sleep over cartel agreements before 2002. The specific style of customer relationship management (attending football matches, the theatre, restaurants at the contractor’s expense, et cetera; offering luxury gifts) was also considered to be normal behaviour in soliciting work for the construction industry. This collusion between the public and private sector ensured that there could be no correction for irregularities: after all, everyone was to blame.

Another perspective is to look at crises. How are crises created, what damage do they cause and what can you do to control their effects? It is striking that no one in the building fraud scandal appears to have been prepared. Politicians, civil servants and contractors all improvised. The contractors manoeuvred themselves into a corner so that they could only ‘deny’ their wrongdoing. They were repeatedly overtaken by new developments. Lawyers recommended that they use a damage control strategy of keeping quiet as long as possible and doing nothing to weaken their legal position.

Contractors differ from criminal entrepreneurs. Contractors engage in legal business activity while criminal entrepreneurs practices illegal business activity. Nevertheless, when contractors conduct illegal business, their actions appear to be very similar to criminal entrepreneurs: mutual trust, silence, their own language and codes, et cetera. An important distinction, however, is that (threat of) force was not necessary for effective clandestine self-regulation in the Netherlands: mutual trust ensured sufficient cohesion within the cartel.

How group behaviour maintains itself is a fourth approach. Before 2001, contractors had their own ‘cultural facts’. They lived in a fairly closed world with their own ethics and values. They were also convinced that ‘they were forced to participate’. Individual accountability was subordinate to collective behaviour. Even contractors who did not participate in the cartel kept quiet about their colleagues’ behaviour.

Finally, the ‘denial’ is analysed. In scores of cases, denying criminal acts appears to be the way to continue without shame. Denial however appears to recur via the same patterns and reasoning. The contractors’ denial was stereotypical behaviour for offenders. It is difficult to understand why contractors were not ashamed of their criminal acts (at the time).

The book concludes with an appeal to conduct business with the government in a new way. Contractors can only win back the trust of government customers when they understand what social added value provides, when they conduct business honestly and transparently, and when they assume the position of service providers instead of capacity suppliers. Public authorities should provide a healthy investment climate and offer room for reform. Ultimately it all revolves around professional customers and new, inspiring contractors.

Bijlage 3

Curriculum vitae

Lenny Vulperhorst (Uithoorn, 1 mei 1955) studeerde, nadat hij zijn gymnasiumdiploma had behaald (Hermann Wesselink College, Amstelveen, 1974), politicologie. Hij behaalde zijn kandidaatsexamen politicologie aan de Vrije Universiteit (1974-1976) en doctoraal examen politicologie aan de Universiteit van Amsterdam (1976-1981). Hij studeerde af in de geschiedenis van politieke theorieën en bewegingen. Zijn afstudeerscriptie (die hij samen met Marcel Beerman schreef) ging over de grondpolitiek als twistappel in de Nederlandse politieke verhoudingen na 1945.

Sinds 1989 werkt hij bij het Utrechtse adviesbureau Andersson Elffers Felix. Daarvoor werkte hij onder andere in het hoger onderwijs als docent politicologie, als wetenschappelijk onderzoeker (TU Delft) en als lobbyist (Bouwbond FNV).

Hij heeft veel gepubliceerd over de bouw, volkshuisvesting, infrastructuur en de ruimtelijke inrichting van Nederland. Recente publicaties zijn: *De kern van de zaak. Maatschappelijk ondernemen door woningcorporaties* (Utrecht, 1999); *Zaken doen met de overheid* (Gouda, 2003); *Over lokaal ondernemerschap van woningcorporaties in de 21e eeuw. Terug naar de ideologie* (Tilburg, 2004).